

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

**PROBLEMATIKA ZOBRAZENÍ DŽENTRY V PRÓZÁCH ZSIGMONDA
MÓRICZE**

(The Depiction of the Gentry in the Novels of Zsigmond Móricz)

Zpracovala: Andrea Svobodová

Ústav slavistických a východoevropských studií

Obor maďarština

Vedoucí diplomové práce: Simona Kolmanová, M.A. Ph.D.

červenec 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala
samostatně, za pomoci uvedených pramenů a literatury.

Praha, 11. července 2007

O B S A H

1. Úvod.....	4
2. Pojem džentry	9
3. Historický, společenský a literární kontext Móriczových děl	13
4. Zsigmond Móricz	18
4.1. Móriczova prozaická díla a jejich české překlady.....	22
5. Rozbory románů.....	24
5.1. Kivilágos kivirradtig – Až do bílého rána	25
Stručný děj	25
Židovská otázka.....	26
Shrnutí.....	27
5.2. Uri muri – Tak se panstvo baví.....	29
Děj a jeho výstavba.....	29
Obraz džentry.....	36
Zaostalost versus pokrok	37
Vztah k ženám	38
Antisemitismus	39
Vztah k poddaným	39
Společenská hierarchie	40
Zoltán.....	40
Umělecké prostředky.....	41
Shrnutí.....	41
5.3. Forró mezők – Žhnoucí pole.....	43
Stručný děj – kriminální zápletky	45
Společnost.....	46
Shrnutí.....	47
5.4. Rokonok – Příbuzní.....	49
Stručný děj	49
Tajná organizace	51
Smích.....	52
Členové organizace.....	53
Pišta a Lina.....	54
Chudí příbuzní	56
Hospodářská a politická situace.....	57
Shrnutí – odsouzení džentry.....	57
5.5. Shrnutí rozborů.....	58
6. Závěr	59
7. English résumé.....	62
8. Použitá literatura.....	63

1. Úvod

Ve své práci se zabývám romány Zsigmonda Móricze zachycujícími určitou společenskou problematiku, která je označována jako problematika džentry. Soustředím se na to, jak Zsigmond Móricz zobrazuje džentry a její příslušníky, kteří jsou hrdiny jeho románů, v období krize dualistického systému a mezi dvěma světovými válkami. Zajímá mě, jak nahlíží na historické souvislosti a důvody pro zánik této společenské třídy a fenomény s ní spojené a na možnost jejího přerodu. Pro pochopení dané tematiky a problematiky se nejprve věnuji vysvětlení samotného pojmu džentry, dále nastiňuji historický a společenský kontext rozebíraného období, respektive kontext literární, ve kterém vznikaly Móriczovy romány o džentry¹. Ústřední část práce pak činí rozbor čtyř jeho románů.

Móricz se tematice džentry široce věnuje, různé studie do okruhu této tematiky zařazují různá díla. V nejširším pojetí sem lze zahrnout romány *Az Isten háta mögött* z roku 1912 (v doslovném překladu *Zapadákovi*, česky vyšlo v roce 1974 pod názvem *Pan Bovary*), *Kerek Ferkó* z roku 1913, *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* z roku 1916 (Nelze mi žít bez muziky), *A fáklya* z roku 1917 (Pochodeň), *Kivilágos kivrattig* z roku 1924 (Až do bílého rána), *Úri muri* z roku 1927 (Tak se panstvo baví, česky vyšlo v roce 1954 a 1973), *Forró mezők* z roku 1928 (Žhnoucí pole), *Rokonok* z roku 1930 (Příbuzní, česky vyšlo v roce 1956) a *Forr a bor* z roku 1931 (Vino kvasí). V užším pojetí bývají zmiňovány především romány *Kivilágos kivrattig* (Až do bílého rána), *Úri muri* (Tak se panstvo baví), *Forró mezők* (Žhnoucí pole) a *Rokonok* (Příbuzní), všechny napsané v meziválečném období (1924–1932), které jsem vybrala pro zpracování své diplomové práce. Zabývám se těmi romány, které maďarská literární historie označuje jako společenské romány nebo romány o džentry, jinými slovy romány označujícími problematiku určité společenské vrstvy či skupiny. Ukázky z děl uvádím v českých překladech R. O. Rakušana (Příbuzní/Motýlek, vyšlo česky v jednom svazku v roce 1956) a Arno Krause (Tak se panstvo baví, česky v roce 1953) a v překladech vlastních (Až do bílého rána, Žhnoucí pole). Pro lepší přehlednost textu uvádím ukázky z prozaických děl v kurzívě. Názvy románů uvádím buď v originále a v českém překladu, či pouze v češtině. V případě románů, které nebyly přeloženy do

---

¹ Maďarský výraz „dzsenti regények“ překládám s ohledem na český úzus jako „romány o džentry“.

češtiny, používám české názvy tak, jak jsou uvedeny ve Slovníku maďarských spisovatelů.² Forró mezők - Žhnoucí pole, Kivilágos kivirradtig - Až do bílého rána.

Za hlavní osu při zpracování rozborů jsem zvolila romány Tak se panstvo baví a Příbuzní. Obě díla tvoří jakýsi protipól této minisérie, přestože se jedná o díla v pořadí vzniku druhé a poslední (rozborů ale řadím chronologicky, tedy podle jejich vzniku). Těmto dvěma dílům věnuji největší pozornost, druhé dva romány rozebírám spíše pro dokreslení.

V maďarské literatuře měla džentry, jako společenská třída, širokou odezvu. Problematika, objevující se později jako problematika týkající se maďarské džentry, je v širším pojetí zobrazena v maďarské literatuře od třicátých let 19. století: ve společenském románu Andráse Fáyho A Bélteky-ház z roku 1832 (Dům Béltekyů), zobrazujícím prostředí uherské střední šlechty za doby reformní, či v Eötvösově románu A falu jegyzője z roku 1845 (Vesnický notář), kde autor dokládá nutnost demokratizace Uher a likvidace zastaralého župního zřízení. Ve čtyřicátých letech 19. století jsou hrdinové, které Mihály Czine nazývá „tabulárními soudci“, líčení spíše komicky. Později ale dochází ke změně, hrdinové získávají jakousi svatozář, jsou popisováni jako vlastenci, správní a dobří Maďaři. Vidí je tak i ti, kteří je předtím zobrazovali nelichotivě. Například Mór Jókai³ v románu Kárpáthy Zoltán z roku 1854⁴ v postavě župana Tarnaváryho vlastně stvořil pozdější typ džentry: hrdina je mocný maďarský pán, stvořený k vládnutí, chytrý, moudrý, divoký a něžný, plný rozumu, kavalír.⁵ S podobným typem podle Czineho koketuje i Móricz v románech Harmatos rózsa z roku 1910 (Ojíněná růže) a Kerek Ferkó. Od osmdesátých let 19. století je pak upadající džentry ústředním motivem maďarské literatury. Na začátku nového století zájem o džentry opadl, už nebyla oplakávána a tímto tématem se nezabývala ani publicistika. S novými směry, naturalismem a symbolismem, spisovatelé džentry považovali za vyčerpané téma – pokud s ním někdo experimentoval, sám z těchto kruhů pocházel.

---

² *Slovník spisovatelů Maďarsko*. Praha: Odeon, 1971.

³ Mór Jókai, (1825-1904), prozaik, publicista, nejvýznamnější představitel romantismu v maďarské próze. Tématy jeho románů, zejména v jeho vrcholném období v 50.-70. letech 19. století jsou především obrazy velké minulosti národa z doby obrozenecké, předrevoluční, revoluční i z období Bachova absolutismu. V řadě románů líčí historickou úlohu šlechty. Pak se jeho pozornost obrací k přítomnosti a budoucnosti národa, jako jeden z prvních autorů ukazuje problémy zburžoaznění maďarské společnosti a průmyslového pokroku.

⁴ Román Kárpáthy Zoltán z roku 1854 vyšel v češtině celkem třikrát (v roce 1913, 1926, 1977), vycházím z vydání z roku 1977. Dílo vyšlo pod českým názvem Syn uherského naboba v překladu Anny Valentové.

⁵ CZINE, Mihály. *Móricz Zsigmond útja a forradalmakig*. Budapest: Magvető könyvkiadó, 1960, s. 413.

Téma se znovu dostává do popředí přibližně od roku 1910. Během první světové války se množily spory zabývající se džentry, do kterých se zapojil i časopis *Nyugat*⁶, jehož byl Mórícz spolupracovníkem a později šéfredaktorem. V padesátých letech 20. století jako by se romány o džentry staly synonymickým označením pro kritický realismus. Popis společnosti s použitím ustálených, dosti expresivních výrazů, byl silně spojován s odsudkem té společenské formace, jejíž střední vrstvu tvořila džentry.⁷ Velká část těchto děl patří k základnímu kánonu maďarské literatury.

Problematiku džentry ve svých románech zachycovali kromě Mórícze především Kálmán Mikszáth⁸, Margit Kaffková⁹ a Gyula Krúdy¹⁰. Mikszáth v románech *Gavallérok* z roku 1897 (Kavalíři, česky vyšlo v roce 1961 v jednom svazku s románem *Dvoje volby v Uhrách*) nebo v románu *A Noszty-fiú esete Tóth Marival* z roku 1908 (Případ mladého Nosztyho s Maryškou Tóthovou, česky vyšlo v roce 1958 a 1960) řešil otázku maďarské společnosti přelomu století, problém přežívání historické feudální třídy a nástup buržoazie. Margit Kaffková v románu s autobiografickými prvky *Színek és évek* z roku 1912 (Barvy a léta, česky 1958) líčí životní osudy dcerky z džentrické rodiny, Gyula Krúdy se věnuje životu budapešťské bohémy v románu *A vörös postakocsi* z roku 1913 (Červený dostavník, česky vyšlo v roce 1975) a v dalších dílech. Především Krúdy byl úplným Móríczovým protikladem. Jestliže Krúdy sám žil jako představitel džentry, jeho romány měly určitý romantický nádech zašlé slávy, zobrazoval svět bez času, inspiroval se při zobrazování džentry vlastním životem, Mórícz se vydal zcela opačným směrem – k psychologickému realismu, měl sociální pohled na svět, chtěl společnost měnit. Oba čerpali z dějinných a společenských kořenů, ale každý z nich téma uchopil z jiného hlediska. Dalšími autory zabývajícími se džentry

---

⁶ *Nyugat* byl nejvýznamnějším časopisem moderní maďarské literatury. Vycházel od roku 1908 do roku 1941, šéfredaktory v letech 1929–1933 byli Mihály Babits, Zsigmond Mórícz a Oszkár Gellért. Kolem časopisu se seskupila elita soudobé maďarské literatury a kultury.

⁷ TARJÁNYI, Eszter. A dzsenti exhumálása. In *Kölcsey füzetek III., Polgárosodás és irodalom. A Természet és Társadalombarát Fejlődés Közalapítvány Kölcsey Intézete*, (místo ani rok vydání neuvedeny), s. 142

⁸ Kálmán Mikszáth, (1847-1910), prozaik, žurnalista, jeden z nejvýznamnějších představitelů maďarské prózy. V prvním spisovatelském období tvoří pod vlivem Jókaiho romantiky, později kritizuje veřejné poměry, podává satiru současnosti a ukazuje svět upadající džentry. Pocházel z drobných poměrů, psal díla o lidu z „hornozemí“ – Horní Uhry, dnešní Slovensko.

⁹ Margit Kaffková (Kaffka), (1880-1918), básnířka, prozaička, publicistka. Považována za nevýznamnější maďarskou spisovatelku všech dob. Pocházela ze zchudlé džentry, tvořila kolem časopisu *Nyugat*, představovala jeho ženský odstín, hlásí zde program emancipace ženy.

¹⁰ Gyula Krúdy, (1878-1933), prozaik. Pocházel z džentry - po otci ze starého šlechtického rodu, ale levoboček, matka byla dělnice - ke konci života žil v chudobě. Jeho styl je označován za impresionistický i symbolický, líčí minulost s nostalgií a pocitem deziluze. Tématem jeho děl byl život budapešťské bohémy, jehož byl účastníkem, dále zpracovával témata historická.

byli: Zsolt Beöthy, Gergely Csiky, Arnold Vértesi, Kornél Ábrányi, Alajos Degré, Albert Pálffy, Ödön Iványi, Lajos Tolnai, Ferenc Herczeg, Elek Gozdsu, Gyula Török a Károly Lovik.¹¹ Ze spisovatelů 20. století je třeba zmínit také Magdu Szabóovou a její román *Régimódi történet* z roku 1977 (Staromódní příběh, česky 1981), ve které džentry reprezentuje manželský pár Ema a Kálmán Jablonczayovi.

Vidění a zobrazování džentry začínajícím Móriczem bylo jiné než u Krúdyho či Kaffkové. Věnuje se boji mezi starou a novou generací, líčí postavy, které považuje za zajímavé, ale i takové, které k džentry patří jen vzdáleně či okrajově. Popisuje, jak ztrácejí půdu pod nohama, přicházejí o majetky, ale tento pád jakoby se dotýkal jen jednotlivců. Sama třída je zpočátku silná, nová generace je pracovitá a pro budoucnost perspektivní, zatímco u Krúdyho či Kaffkové jsou hrdinové bez cíle, bez vášně, nechají se smýkat osudem. Podle Mihálye Czineho, raný Móricz životní styl džentry považuje za skvělý. Vyrůstal sice mimo její dosah, ale jeho početní známí, příbuzní, kolegové ze studií k ní patřili, zachoval si na ni z mládí příjemné vzpomínky. Avšak dobře znal (mimo jiné i z literatury) chování panské třídy, jejich hru na velké pány, pýchu a přezíravost. Měl pocit, že životní styl džentry očarovává, že hegemonii maďarství udržují po tisíciletí panské prohřešky, „lehká krev, jásavé veselí, chuť k jídlu, to dokáže očarovat každého, koho sem osud zavál, aby Maďarům buď sloužil, nebo je zlomil...“¹² Móricz hledá a nachází pro džentry porozumění, omluvy, snaží se vidět hlavně konkrétního člověka. Jeho názor se však postupně mění a vyvíjí až ke kritice a úplnému zavržení. Cestu několika generací od milénia až po 30. léta popsal především v románech, které jsou tématem mé práce.

Maďarský výraz *dzscentri regények* překládám do češtiny opisem jako *romány o džentry*. Považuji také za nutné zmínit problematiku překladu některých maďarských termínů, zejména při výkladu pojmů jako *polgárosodás*, *polgár a paraszt*. Neužívám striktně jeden český ekvivalent, ale z více možností vybírám vždy tu významovou variantu, která je podle mého názoru pro daný kontext nejvhodnější. Slovo *polgárosodás* je možno do češtiny překládat jako: změšťáctění, poměšťáctění, zburžoaznění,

---

¹¹ TARJÁNYI, Eszter. A dzscentri exhumálása, s. 142–143.

¹² CZINE, Mihály. Móricz Zsigmond útja a forradalmakig, s. 442.

nabytí/nabývání buržoazního charakteru¹³. Je také možno použít výrazu urbanizace, což preferuji ve významech, kde se jedná o vznik měst spojením několika vesnic, změnu rázu krajiny a podobně. Poměšťanštění chápu spíše jako proces týkající se člověka nebo společnosti. Maďarský výraz *polgár* znamená měšťan, měšťák, buržoa či občan. Přídavné jméno *polgári* je možno překládat jako měšťanský, měšťácký či buržoazní. Slovo *paraszt* se překládá jako rolník, individuálně hospodařící rolník, družstevní rolník, dokonce družstevník, z historického hlediska jako sedlák, pejorativně i vesnický balík, buran. *Paraszt asszony* je pak rolnice, selka, venkovanka. V Móriczových dílech jde především o sedláky, bezzemky nebo pachtýře. Sami páni, především v románu *Tak se panstvo baví*, tuto společenskou vrstvu, jim podřízenou, často souhrnně nazývají sedláky. Je ale třeba rozumět, že se nejedná pouze o sedláky, ale i o nešlechtické obyvatelstvo na nižším stupni společenského žebříčku, obdělávající půdu či hospodařící s půdou např. čeledíny, pachtýře, jak ilustrují i následující citáty:

„Sama Nížina je zaostalá(...) tady nemusí psát ani číst nejen sedlák, nýbrž ani pán.“

„(...) Zkrátka jsme se nedostali dál, než kde jsme byli v roce 1517, kdy sedláky uvazovali k hroudě.“

„Dovedeme odpouštět zrádným grófvům a janičárským baronům, neboť oni jsou konečně našimi pány – sedlákům ale odpouštět nedovedeme, protože sedláci jsou naši poddaní...“¹⁴

---

¹³ HRADSKÝ, Ladislav. *Maďarsko - Český velký slovník, Magyar - Czech nagyszótár*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1989.

¹⁴ MÓRICZ, Zsigmond. *Tak se panstvo baví*. Přel. Arno Kraus. Praha: Odeon, 1973.

2. Pojem džentry

„To u nás zas byl 'džentry' župní cestmistr – píše Krúdy (...), když si jméno psal s ypsilonem, a 'džentri' byla vrchnost, velkostatkář, který dokázal zachránit něco z majetku předků. Tímto jedním slovem se Kálmánu Tiszovi podařilo označit různorodé představitele střední třídy, aby si je poté osedlal tak, jak se to předtím ani potom nikomu jinému nepodařilo.“¹⁵

Problematickostí pojmového vymezení džentry se zabývá mimo jiné i současná literární historie, můžeme rozpoznat snahu oživit a ujasnit tento literární fenomén. Dokladem toho je studie Eszter Tarjányi. Podle Tarjányi není asi nikdo jednoznačně schopen určit definici džentry. V dějepisných studiích ani v literatuře se podle ní nenajde jednoznačný popis. Zoltán Lippay tvrdí, že je mnohem jednodušší ukázat na onu třídu, než přesně ohraničit, kdo do ní patří a stanovit přesnou hranici, buď níž nebo výš, kde následují jiné třídy. Podobně tomu podle něj je, má-li se podrobněji popsat vytvoření a vývoj džentry, kdy tradičním obrazem jsou urozený původ, majetek, půda či charakteristické chování.

Džentry je možno v maďarské literatuře chápat v širším slova smyslu jako konzervativní šlechtu neschopnou akceptovat reformy a společenské změny¹⁶ či v užším slova smyslu¹⁷, kam lze zahrnout i Móriczovy romány. Dle Tarjányi je otázku džentry potřeba znovu promyslet. Samotné pojmenování džentry má již silný společenskokritický nádech, takže je k němu dnes zaujímáno kritické stanovisko. Podle Győző Conche se pod názvem džentry spojily tři samostatné skupiny: stará šlechta, pozemkoví vlastníci a vrstva inteligence, která ani nežila z vlastní půdy, ani nebyla urozeného původu¹⁸, což odpovídá i definici Richarda Pražáka a László Kontlera, z jejichž publikací vycházím.

Slovo džentry pochází z angličtiny, kam bylo převzato z francouzštiny. V angličtině se kromě *gentry* = panstvo, nižší šlechta, vyšší střední vrstva, používají i výrazy *gentrify* =

¹⁵ Z doslovu Mátyáse Domokose k Móriczově románu *Tak se panstvo baví*. MÓRICZ, Zsigmond. *Úri muri*, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.

¹⁶ Od 30. let 19. století tato tematika byla zpracovávána v literatuře zejména románově viz přehled románů 19. století *na straně 5*.

¹⁷ Viz studie Eszter Tarjányi.

¹⁸ TARJÁNYI, Eszter. *A dzsentri exhumálása*, s. 146.

provést obnovu a přestavbu předcházející nastěhování se bohatších lidí, být přestaven a *gentrification* ve významu obnovování a přestavba oblastí dříve obývaných chudšími usedlíky. V maďarštině se již od roku 1846 takto označovala nižší šlechta, používání pojmu se rozšířilo až v sedmdesátých letech 19. století. Výraz použil v roce 1875 uherský ministerský předseda Kálmán Tisza. Podle spisovatele Gyuly Krúdyho, zaznělo poprvé slovo džentry, které v Uhrách každý přijal za vlastní, na zámku Dégenfeld, odkud pocházela manželka Kálmána Tiszy. Győző Concha naopak uvádí spisovatele Jánose Asbótha jako prvního, kdo ztotožnil uherskou střední šlechtu s anglickou gentry.¹⁹ Z uvedených významů vyplývá, že v angličtině měl tento výraz zcela jiný význam, než jaký získal v maďarštině. Přesně určit význam pojmu džentry v uherském, respektive v maďarském prostředí se jeví jako velmi problematické. Na jeho vymezení bývá nahlíženo z mnoha úhlů a různí lidé vidí za určující různá kritéria: ať je to urozený původ podle Andráse Gerőa, vědomí identity maďarství podle Jánose Asbótha, Mikszáthův pojem vázaný na vlastnictví půdy a nikoli ke šlechtickému erbu; Aladár Schöpflin jej vidí jako trvání na životních zásadách, zásadovost chování a jistou úroveň společenské kultury, Gábor Gyáni zase jako pojem identity. Za určující rys pro příslušnost k džentry by bylo možno považovat i velikost půdy.

Pravopis užíval tvarů dzsenti, dzsénti, zsenti či gentry. V dnešní maďarštině se používá tvar dzsenti. Jedná se o historismus, výraz *dzsenti* se v současnosti používá spíše pejorativně, například ve spojení „džentrické manýry“.

Výklad slova džentry je v běžně dostupných výkladových slovnících²⁰ omezen na vysvětlení pojmu (při zestručnění) jako: nižší šlechta, která ztratila půdu a dala se na úřednickou dráhu. V etymologickém slovníku²¹ je již pojem rozšířen o příslušníky intelligence, lékaře, advokáty, vědce. Maďarský velký lexikon²² odvozuje původ slova od anglické gentry 16.–17. století a uvádí, že v období dualismu se výraz používal pro zadlužené, zchudlé příslušníky střední šlechty, později se významový obsah neustále rozšiřoval. Mezi dvěma světovými válkami se už kromě předchozích příslušníků

---

¹⁹ tamtéž, s. 152.

²⁰ *Magyar értelmész kézikönyv*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1972. *Magyar értelmész kézikönyv* (második, átdolgozott kiadás). Budapest: Akadémiai kiadó, 2003. *A magyar nyelv értelmész szótára* (első kötet). Budapest: Akadémiai kiadó, 1959.

²¹ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* (első kötet A-Gy). Budapest: Akadémiai kiadó, 1995.

²² *Magyar Nagylexikon*. Budapest: Magyar Nagylexikon Rt., 1998.

džentry na stejnou společenskou úroveň pozvedla inteligence neurozeného původu, úředníci, kteří získali majetek, velkoburžoazie a patřili sem i vzcházející se sedláci.

Móricz sám džentry v románu Příbuzní charakterizuje takto: „*Je to jedna vrstva a je jednotná a homogenní. Objeví-li se někdo, koho k této společnosti váží společenská pouta, okamžitě se navzájem poznají (...) Kdo není jedním z nich, nedotáhne to mezi nimi ani za deset let tak daleko, jak to už v prvním okamžiku dokáže ten, kdo je dítětem jejich vrstvy (...) Je to mocná organizace. Má v rukou veškerou moc a státní aparát celé země. Ti všichni přináležejí k vysoké úřednické hierarchii, k nejvyššímu důstojnickému sboru armády nebo k statkářským koryfejům. Není žádné poznávací znamení tajné společnosti, které by spolehlivěji poutalo její členy než tato vrstva zplozená životem.*“²³

České prameny vidí džentry jako urozenou, historickou střední třídu, venkovskou šlechtu, střední stav, početně nejsilnější složku panských vrstev uherské společnosti, do které ale patří i inteligence, úřednictvo, střední buržoazie. Byla to vrstva propojená příbuzenskými vztahy, silným a pěstovaným vědomím své kolektivní jedinečnosti a soudržnosti, vyhraněným životním stylem a nacionalistickým zaměřením, opovrhovala obchodem a průmyslem, společensky tyto vrstvy diskriminovala. Džentry kladla obrovský důraz na starou slávu. Na jedné straně byla svázána s velkostatkem a dualistickým státem – ve snaze udržet svůj status quo podporovala tedy všechny konzervativní síly v zemi.²⁴ „Džentry byla nositelem kultury, patřili k ní básníci, malíři, skladatelé, spisovatelé, ale i ti, kteří ztratili půdu a živilí se jako státní úředníci. Charakterizuje ji dále silný zájem o politiku, přesvědčení o vlastní nepostradatelnosti, kultivovanost a příznačný kodex cti. Její postoje bývají rovněž charakterizovány pocitem nadřazenosti, arogancí, nacionalistickým a protidemokratickým cítěním, povrchností a autodestruktivní zahálkou. O jejím životním stylu se šířily v jádru pravdivé legendy, týkající se karetních her s vysokými sázkami, nesplácených dluhů a bezstarostného hýření za zvuků sladkobolné cikánské hudby.“²⁵ Na přelomu 19. a 20. století žilo v Uhrách asi 10 000 rodin bývalé střední šlechty, jež si ještě držela část svých bývalých statků. Příslušníci většiny z 20 000 rodin, které ztratily od poloviny 19. století půdu, si udržovali svou pozici činností ve státním aparátu (tvořili 30–50 %

²³ MÓRICZ, Zsigmond. *Příbuzní, Motýlek*. Přel. R.O. Rakušan. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n.p., 1956, s. 112–113.

²⁴ PRAŽÁK, Richard et al. *Dějiny Maďarska*. Brno: Masarykova Universita v Brně, 1993, s. 203–204.

²⁵ KONTLER, László. *Dějiny Maďarska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001.

personálu ministerských úřadů), v župní správě (75 % míst), v judikatuře a v důstojnickém sboru.²⁶ Endre Ady²⁷ či Móricz však neviděli džentry jako samostatného politického činitele, spíš jako vykonavatele moci sedláků, velkostatkářů a velkokapitalistů.

Pro českého čtenáře je problematika džentry poměrně exotická, což by mohlo plnému pochopení Móriczových románů bránit. V Čechách si výraz džentry zachoval svůj původní význam, dostupné slovníky jej vykládají jako: nižší šlechta anglická, zemanstvo; ale používá se i hanlivě, v přeneseném významu jako výraz pro popanštělé společenské vrstvy²⁸. Jelikož je v češtině možný dvojí pravopis, zvolila jsem variantu *džentry*, *džentryovské* prostředí, *džentryk* (ale přídavné jméno *džentrické* – např. džentrické chování, stejný pravopis je použit i ve Slovníku maďarských spisovatelů).

---

²⁶ PRAŽÁK, Richard et al. *Dějiny Maďarska*, s. 203–204.

²⁷ Endre Ady, (1877–1919) byl maďarský lyrik, publicista, novelista, vůdčí postava všech hnutí maďarské moderny.

²⁸ KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*. Praha: SPN Pedagogické nakladatelství, 2002.

3. Historický, společenský a literární kontext Móriczových děl

Historický rámec

Móricz zpracovává v těchto čtyřech románech období od milénia²⁹ do období meziválečného, respektive do začátku hospodářské krize. Pro pochopení situace a úpadku džentry je však důležité nahlédnout na situaci již od rakousko-uherského vyrovnání v roce 1867. Nezabývám se všemi historickými událostmi tohoto období, pouze se snažím nastínit fakta týkající se složení společnosti, hospodářství a průmyslového rozvoje, což jsou jednak faktory ovlivňující situaci džentry jako společenské třídy, jednak jsou dokumentovány v Móriczových románech a jejich ovsvětlení je důležité pro pochopení rozebíraných děl.

Po rakousko-uherském vyrovnání v roce 1867 dochází v monarchii k rozmachu průmyslové výroby, v Uhrách však i nadále převládá agrární ráz. Průmyslová výroba se rozvíjí hlavně v Budapešti,³⁰ industrializaci provázal proces urbanizace a bouřlivý rozvoj hlavního města. Rozvíjí se doprava, hlavně železnice, s tím souvisí i rozmach vnitřního a zahraničního obchodu. Vyrůstá objem přepravovaného zboží, Uhry se postupně rozvíjejí od čistě agrární země k zemědělsko-průmyslovému státu. Investice putují do stavby železnic, průmyslových podniků, velkostatků a bank. Přesto však zůstávají zachovávány staré sociální struktury, především na venkově, kde převládají polofeudální poměry. Změny jsou tedy omezeny hlavně na Budapešť. Důležitou postavou je Kálmán Tisza,³¹ který podpořil vyrovnání a získával stále další stoupence z řad šlechtické džentry. Jeho vliv se později nepříznivě projevil v přístupu k otázce národnostní, zejména při rozšiřování teorie o jednotném maďarském národě. Postupně sílil národnostní útlak a rostlo napětí mezi sférou průmyslu, financí a aristokratickými velkostatkáři.

V období tzv. stabilizace dualismu v letech 1875-1890 je Kálmán Tisza ministerským předsedou Uher. I nadále se rozvíjí zemědělství, ačkoli v osmdesátých letech 19. stol. dochází k přílivu levnějšího zámořského obilí do Evropy. V důsledku toho klesaly v Uhrách od roku 1881 ceny obilovin, obzvláště pšenice, což společně s přírodními

---

²⁹ Tisícileté výročí příchodu Maďarů do vlasti (r. 896 maďarsky: honfoglalás), oslavováno v roce 1896.

³⁰ Budapešť vzniká v roce 1872 spojením tří částí: Buda, Pešť a Óbuda.

³¹ V době vyrovnání byl v opozici, později se stal ministerským předsedou za sjednocenou vládní Liberální stranu (1875–1890).

katastrofami bylo důvodem obrovské zadluženosti vlastníků půdy. Finanční zákony ze 70.-80. let usměrnily rozvoj bank, zákon o podpoře průmyslu zajišťuje nově zakládaným průmyslovým podnikům osvobození od daní. V roce 1882 sílí antisemitské hnutí, o rok později vzniká antisemitská strana. Sílí i tzv. maďarizace (na území Uher žije v té době 42,8 % Maďarů), kdy nemaďarské národy jsou potlačovány. Tyto tendence se projevují i ve školství. V roce 1880 vzniká Všeobecná dělnická strana Uher, šíří se ideje křesťanského socialismu i dělnické hnutí.

V letech 1890-1914 dochází ke krizi dualistického systému. Zhoršuje se postavení středního stavu. Dochází k represáliím proti jednotlivým národnostem i dělnickému hnutí, v duchu nacionalismu je oslavováno i milénium. Ministerský předseda Gyula Szapáry měl snahu o prosazení reformy veřejné správy, prosadil však pouze reformu měnovou. Polofeudální charakter uherského správního systému změnu znemožňoval. Uherská a rakouská státní služba měla stále 12 stupňů. Aristokraté se uplatňovali na stupních nejvyšších, džentry na stupni 4–10.³² Konzervativizmus brzdící ekonomický a sociální rozvoj vyhovoval zájmům velkých a středních vlastníků půdy. Střední a drobná hospodářství se stále více zadlužují nebo je na ně uvalena dražba. V tomto období až do začátku první světové války také dochází k masovému vystěhovalectví. Součástí změn poměrů je úvěrový systém. Zpočátku poskytují úvěry zahraniční banky, později se rozvíjí uherské bankovníctví. Výhodiskem pro velkostatek jsou státní subvence, modernizace výroby a ochranná celní politika. Před válkou vykazuje společnost výrazné pozůstatky feudalismu. Majetky a výsady jsou v rukou aristokracie a církve, další panskou vrstvou je vrstva velkých statkářů a džentry, která stále více chudla. Rolníci a bezzemci žijí v podmínkách podobných nevolnictví. Projevují se ale i prvky kapitalismu, rozvíjí se buržoazie a průmyslový proletariát.

Po skončení první světové války Maďarsko ztrácí v důsledku Trianonu³³ 71,5 % území bývalých Uher, za vlády Gábora Bethlena, aristokrata, představitele pravo-středové koalice dochází k stabilizaci financí (v roce 1927 je zavedeno místo koruny pengő), posiluje pozice soukromého sektoru. Mezinárodní půjčky oživily zahraniční obchod i

---

³² LENDVAI, Paul. *Tisíc let maďarského národa*. Přel. Milan Navrátil. Praha: Academia, 2002, s. 259.

³³ Mírová dohoda podepsaná po skončení první světové války, dne 4. 6. 1920 v Trianonu, v důsledku které Maďarsko ztratilo dvě třetiny území, jež připadlo tzv. nástupnickým státům.

vnitřní trh avšak v roce 1929 začíná světová hospodářská krize, která znamenala pro Maďarsko mimo jiné obrovskou nezaměstnanost.

Panská společnost

Panské vrstvy byly vysoce hierarchizované. *Aristokracie* působily v diplomacii a v nejvyšší politice, měla obrovské majetky, ovládala zahraniční obchod, podílela se na modernizaci země. Měla své místo i v kapitalistickém hospodářství, přesto však nepochopila, že je třeba změnit některé přístupy. Šlechta tvořila 6 % obyvatelstva Uher a měla obrovskou moc.³⁴ Až třetinu půdy vlastnili magnáti, kteří byli odděleni i od střední třídy. Do roku 1914 tvořili aristokraté, případně střední a nižší šlechtici či majitelé statků 44 % členů vlády.³⁵ Situace šlechty byla odlišná od ostatních zemí Evropy – v Uhrách připadalo 16 obyvatel (mezi Maďary 8) na jednoho šlechtice, v Čechách, pro srovnání, připadalo v polovině 19. století na jednoho šlechtice 828 obyvatel.³⁶ *Střední šlechta* byla spojovacím elementem mezi vysokou šlechtou a venkovskými šlechtici, kteří byli od roku 1875 označováni jako džentry. Často to byli příslušníci zadlužené a zchudlé střední a nižší šlechty. Džentry dominovala v parlamentu, ve funkcích vrchních županů, v soudnictví, v důstojnických sborech. Tzv. páni, historická, později střední panská vrstva se neskládala jako v ostatních zemích z měšťanů, ale převážně z příslušníků džentry, kterých bylo přibližně 500 000. Vedle aristokracie a šlechtických velkostatkářů se rozvíjí *buržoazie*. Působila v průmyslu a v armádě, židovské rodiny z řad velkoburžoazie získávají šlechtické tituly, nakupují velkostatky, velkostatkářské komplexy jim byly často propachtovány.³⁷

Počátkem 20. století žilo:

15 % obyvatel v pustách (dvorce, v nichž žili nádeníci v podstatě odříznuti od světa)

30–35 % obyvatel ve městech nebo v agrárních městech

50–55 % obyvatel na vesnici

---

³⁴ Nároky na vedoucí postavení šlechty jsou odvozovány již od tzv. Tripartita z roku 1517, kdy šlechta získala politickou moc a neomezeně vládla sedlákům.

³⁵ LENDVAI, Paul. *Tisíc let maďarského národa*, s. 258.

³⁶ tamtéž, s. 259.

³⁷ tamtéž, s. 258–259.

Literární kontext

V literatuře dvacátých let 20. století, tedy v období, kdy vznikají Móriczovy romány o džentry, se zpočátku odrážejí dozvuky první světové války, buržoazní revoluce a Republiky rad. Demokratickou revoluci v roce 1918 pozdravila nadšeně většina spisovatelů, též Republika rad v roce 1919 měla zpočátku mnoho přívrženců, krátké období těchto revolucí však nepoznamenalo literaturu tak významně, jako období po Trianonu. V roce 1920 se v důsledku Trianonu ocitla třetina obyvatelstva za hranicemi Maďarska a v literatuře vzniká pojem maďarské literatury v nástupnických státech. Ve 20. letech je stále nejdůležitějším literárním činitelem okruh spisovatelů kolem časopisu Nyugat, v tomto období nastupuje již druhá generace jeho autorů. Již za první světové války se vedle Nyugatu začíná objevovat i maďarská avantgarda, představovaná Lajosem Kassákem. Důležitý prostor literatuře věnuje liberální deník Pesti Napló s literární rubrikou. V tomto meziválečném období dochází k rozdělení literatury na proudy konzervativní, urbánní (městský) a lidový. Vzniká hnutí tzv. lidových spisovatelů (maďarsky népi írók, népies írók), kteří byli velmi významným literárním seskupením od konce dvacátých let, vzkvétajícím zejména v letech třicátých a během druhé světové války. Prosazovali názor, že naděje národa na obrodu mají vzejít z lidu, z rolnictva, vznášeli požadavek pozemkové reformy. S jejich jmény je spojena tzv. sociografická literatura,³⁸ v níž mapovali bídu a zaostalost maďarského venkova. Někteří se klonili k agrární demokracii, jiní tíhli ke kolektivizaci a k socialismu. Sociální problémy často převáděli na nacionální a někteří se nevyvarovali antisemitismu. Inspirátorem tohoto hnutí byl především spisovatel Dezső Szabó a později sám Móricz. Lidové spisovatele ale ovlivnil i Mihály Babits³⁹ či Lajos Kassák. Styl jejich literatury se vyznačoval tradiční prózou a poezií, měli zájem o venkovský rolnický život, budování společnosti, řešili otázku národního osudu. Hlavními postavami hnutí byli László Németh a Gyula Illyés, kteří tvořili především v okruhu časopis Válasz⁴⁰ (Odpověď), Tanú (Svědék), jež vydával a psal László Németh, nebo časopisu Kelet népe (Lid východu)⁴¹, který od roku 1939 redigoval Móricz poté, co

---

³⁸ Vysvětlení pojmu „sociografická literatura“ a „sociografie“ se věnuji v kapitole 4. v rámci díla Zsigmonda Móricze.

³⁹ Mihály Babits (1883-1941), lyrik, prozaik, esejista. Společně s Móriczem redigoval od roku 1929 časopis Nyugat.

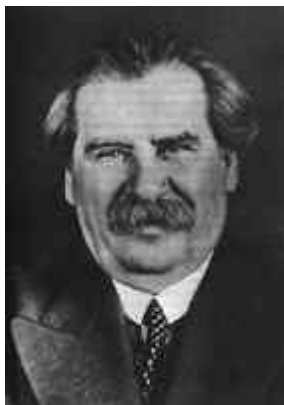
⁴⁰ Válasz – literárněkritický a společensko-politický časopis meziválečného období, časopis „lidových spisovatelů“, měl vyhraněný politický program s cílem objasnit sociální situaci maďarského vesnického proletariátu a propagovat pozemkovou reformu, neuzavíral se ale ani nyugatovské orientaci.

⁴¹ Časopis Kelet népe vycházel v letech 1935–1942, od roku 1938 splynul s časopisem Válasz.

odešel z redakce Nyugatu. Význam lidových spisovatelů je dnes spíše literární, byli však i vlivným politickým hnutím. V důsledku rozdělení literatury dochází k literárním polemikám, které vyvrcholily před druhou světovou válkou: jednalo se o spor lidových a urbánních spisovatelů, kdy urbánní vytýkali lidovým provincialismus a nacionalismus, lidové urbánním naopak snobismus a cizáctví. Urbánní spisovatelé se zaměřovali na město, experimentální literaturu, estetiku a psychologické problémy, sociální problémy byly u nich druhořadé. Vznik skupiny lidových spisovatelů je nejdůležitější tendencí dvacátých let 20. století. Výše nastíněný historický kontext a společenské problémy se přímo odrážejí v literatuře, měla zde velkou odezvu i společenská struktura. Zaměření Móriczových děl, zachycujících venkovské prostředí a probíhající společenské změny, nebylo tedy náhodné ani ojedinělé.

4. Zsigmond Móricz

V úvodní části kapitoly pouze stručně nastíním životní dráhu Zsigmonda Móricze, prostředí, z něhož vyšel a literární tematiku, kterou se zabýval. Z jeho života a díla proto zachycuji hlavně momenty související s tématem mé diplomové práce a se zpracovávanými díly. Nevěnuji se tedy detailnímu životopisu a celému rozsáhlému dílu autora.

Zsigmond Móricz (1879–1942) je považován za jednoho z největších maďarských spisovatelů. Pochází z vesničky Tizsacsécse v Potisí, vyrostl v chudém prostředí, byl vychován jako protestant. Jeho otec, rolník a řemeslník, se stal předlohou rolnických hrdinů v Móriczových románech. Matka, dcera kalvínského pastora, byla předlohou panských hrdinek, panských manželek. Podle rodinné legendy pocházela matčina větev ze šlechtického rodu, především Móriczova babička silně věřila v urozený původ rodiny. Otec byl buřič, nepodřizoval se vesnickým tradicím, nebyl typickým hospodářem, měl velké ambice, podle Móricze byl typický „selfmade man“. Od roku 1884 již nepracoval s půdou, ale směřoval spíše k průmyslu, byl to pokrokový člověk, vizionář. Když neuspěly otcovy podnikatelské plány a rodina zcela zchudla, špatnou finanční situaci řešila stěhováním, takže toulání a cestování se stalo nedílnou součástí Móriczova dětství a mládí.

Móricz procestoval Uhry, sbíral materiál, mluvil s lidmi na vesnicích, dobře poznal jejich život, což použil k pozdější práci. Studoval v Sárospataku, v Debrecenu, z nutnosti si přivydělával prací v úřadech či výukou, ale byl silně odhodlán stát se spisovatelem. Aby mohl psát, vzdal se úřednické dráhy, která by mu zajistila poměrně

jistou budoucnost. Přestěhoval se do Budapešti. Na literární scénu vstoupil v roce 1908, když mu v časopise Nyugat vyšla povídka Hét krajcár (Sedm krejcarů, česky 1951). Získal tím věhlas, přízeň Endre Adyho a zařadil se do okruhu spisovatelů Nyugatu. Do svých románů vkládal Adyho poezii, takže i ti čtenáři, pro které byla Adyho lyrika cizí či nezvyklá, prostřednictvím Móricze Adyho programu či poselství lépe porozuměli.⁴² Samotného Móricze ovlivnili především Kálmán Mikszáth, Mór Jókai, Zsigmond Kemény či Lajos Tolnai.

Již v prvním románu Sárarany z roku 1909 (Zlato v blátě) rozvíjí Móricz naturalistické prvky, erotično, vytváří typ bouřícího se rolníka. Proti válce protestoval v románech Szegényy emberek z roku 1916 (Chudí lidé). Podpořil buržoazní revoluci, po vítězství kontrarevoluce byl pronásledován a krátce nato vězněn. Koncem 20. let s Mihályem Babitssem rediguje Nyugat. Od 30. let přebírá časopis Kelet Népe (Lid východu), ovlivňuje hnutí lidových spisovatelů (népi írók) a prosazuje reformátorské ideje. Například pozemkovou reformu viděl jako nový zábor vlasti (új honfoglalás). Prosadil se jako spisovatel vesnice, kterou nezobrazuje idylicky, ale realisticky, s veškerou bídou. Cestoval, aby se seznámil se stavem společnosti, čerpal z bezprostředních zážitků, psal reportáže, řídil se heslem školy lidových spisovatelů: „Kdo neprochodil venkov, z toho nebude spisovatel.“ V celém Móriczově díle jsou jeho sympatie na straně chudých. Uherskou Nížinu začal zkoumat na přelomu století, sbíral materiál, popsal mnoho sešitů písněmi, baladami, příslovími, pohádkami, slovními obraty, vytvořil celý slovníček výrazů. Využívá drsný humor, naturalismus, chce říci pravdu sociální i erotickou. Profesor Rákos ve Slovníku spisovatelů vystihuje jeho styl jako „protkání románové epiky lyrickými emocemi i dramatickým napětím“⁴³. Móricz často rozděluje řeč vypravěče mezi jednotlivé postavy nebo vyjadřuje své pokrokové názory ústy románových hrdinů, čehož je typickým příkladem román Tak se panstvo baví. Některé postavy v díle často figurují jen proto, aby mohly tyto autorovy názory přednést.

Zsigmond Móricz je označován jako naturalista, expresionista, kritický realista, psychologický realista, ale jeho romány mají i výrazné sociografické prvky. Sociografie

---

⁴² NEMESKÜRTY, István. *Diák, író magyar éneket* (2. kiadása, 2. kötet). Budapest: Gondolat, 1985, s. 756.

⁴³ *Slovník spisovatelů Maďarsko*. Praha: Odeon, 1971, s. 247.

je, jak zmíněno výše, významný maďarský žánr⁴⁴, jedná se o deskriptivní studii společnosti metodou sociologie, která popisuje způsob života jisté společenské skupiny, vrstvy či krajové jednotky. Vedle odborného popisu je sociografie postavena na osobních zážitcích, vzpomínkách a autor v ní užívá beletristických prostředků, je přechodem mezi literaturou faktu a beletrií. Dá se použít jako pramen pro sociologický výzkum. V Maďarsku byla vrcholným obdobím tohoto žánru 30. léta 20. století, hlavními představiteli jsou Lajos Nagy (román *Kiskuhhalom* z roku 1934) či Zsigmond Móricz (román *Boldog ember* z roku 1935 – *Šťastný člověk*, česky vyšlo v roce 1955), sociografii však nejvíce rozvinuli lidoví spisovatelé, např. Gyula Illyés (román *Puzsták népe* z roku 1936 – *Lidé z pusty*, česky vyšlo v roce 1957).

Ve svých románech využívá kromě sociologických postupů i průnik do jiných žánrů. Např. román *Tak se panstvo baví* je vystaven jako drama, se všemi dramatickými prvky a fázemi, *Žhnoucí pole* jako detektivní román. Díla dávají skutečnou představu o složení soudobé společnosti a způsobech chování jejích představitelů, o hospodářské i politické situaci. Móricz vycházel rovněž z vlastních zážitků. Jeho první manželka, Eugénia Holics, „Janka”, spáchala v roce 1925 sebevraždu, což silně ovlivnilo Móriczův život i další tvorbu. Od manželčiny smrti si vedl deník. Pro druhou ženu, herečkou Márii Simonyiovou, psal dramata, v nichž hrála hlavní ženské úlohy. V Móriczových prózách se vyskytují oba dva ženské typy. Především první manželka sloužila jako model jeho románových hrdinek. Obě ženy mu vyčítaly, že soukromý život používá k předloze svých románů. I po smrti své první ženy s ní v dílech dále vedl polemiky. V románu *Betyár (Zbojník)* je mu předlohou Olga Magoss, se kterou si mnoho let dopisoval a která je představitelkou džentry. Móricz měl tři dcery, jedna z nich, Virág Móricz,⁴⁵ shrnula vzpomínky na otce v díle *Apám regénye* z roku 1953 (*Román mého otce*).

Móriczova tvorba zahrnuje tři hlavní tematické okruhy: kromě problematiky džentry psal i romány a povídky z prostředí chudého rolnického lidu a zpracovával historická témata. Mezi nejvýznamnější díla z prostředí chudého lidu patří romány *Boldog ember* z roku 1930 (*Šťastný člověk*, česky 1955), *Barbárok* z roku 1930 (*Barbaři*, česky 1971),

---

⁴⁴ Prvky sociografie lze najít již v románu Daniela Defoa o londýnském moru *Deník morového roku*, z roku 1722. Sociografie jako literární žánr se však v západní literatuře nerozvinula.

⁴⁵ Virág Móricz (1909–1995), prozaička, historička umění.

Pillangó z roku 1924 (Motýlek, česky 1956). Z děl s historickou tematikou je nutno zmínit především trilogii Erdély (Sedmihradsko), tzn. romány Tündérkert z roku 1921 (Čarovná zahrada, česky 1979), Nagy fejedelem 1930 (Veliký kníže, česky 1984), Nap árnyéka 1933 (Stín slunce, česky 1986), která patří k jeho nejlepším dílům. Hlavními postavami trilogie jsou sedmihradská knížata Gábor Báthory a Gábor Bethlen. Podle literárních historiků Móricz v těchto postavách zobrazil sebe (Bethlen) a Adyho (Báthory).

4.1. Móriczova prozaická díla a jejich české překlady

- 1909 – Hét krajcár (povídky) – *Sedm krejcarů* (Praha: Svoboda, 1951), přeložil Bohumil Müller
- 1911 – Az Isten háta mögött – Zapadákov, v češtině vyšlo jako *Pan Bovary* (Praha: Lidové nakladatelství, 1974), přeložila Anna Valentová
- 1920 – Légy jó mindhalálíg – *Bud' dobrý až do smrti* (Praha: SNKLHU, 1959; Praha: Práce, 1968), přeložila Anna Rossová
- 1922 – Tündéerkert – *Čarovná zahrada* (Praha: Odeon, 1979), přeložila Anna Valentová
- 1924 – Pillangó – *Motýlek* (vyšlo v jednom svazku jako: *Příbuzní/Motýlek*; Praha: Československý spisovatel, 1956), přeložil Arno Kraus sr. (jako Rastislav Ota Rakušan)
- 1928 – Uri muri – *Tak se panstvo baví* (Praha: SNKLHU, 1954; Praha, Odeon, 1973), přeložil Arno Kraus sr. (jako Rastislav Ota Rakušan)
- 1931 – Barbárok (novela) – *Barbaři a jiné povídky* (Praha, Odeon, 1971), přeložili Bohumil Müller, Dagmar Eisnerová a Pavel Eisner
- 1932 – Rokonok – *Příbuzní* (vyšlo v jednom svazku jako: *Příbuzní/Motýlek*, Praha: Československý spisovatel, 1956), přeložil Arno Kraus sr. (jako Rastislav Ota Rakušan)
- 1935 – A nagy fejedelem – *Veliký kníže* (Praha: Odeon, 1984), přeložila Anna Valentová
- 1935 – A nap árnyéka – *Stín slunce* (Praha: Odeon, 1986), přeložila Anna Valentová
- 1935 – A boldog ember – *Šťastný člověk* (Praha: SNKLHU, 1955), přeložil Bohumil Müller
- 1937 – Betyár – *Zbojník/Sirotek* (v jednom svazku se Sirotek, Praha: SNKLHU, 1957), přeložila Míla Zadražilová a Magda Reinerová
- 1941 – Árvácska – *Zbojník/Sirotek* (v jednom svazku se Zbojník, Praha: SNKLHU, 1957), přeložila Míla Zadražilová a Magda Reinerová
- 1941 – Rózsa Sándor a lovát ugratja – *Sándor Rózsa koni uzdu pouští* (Praha: SNKLHU, 1961), přeložili Jindřich Pokorný (verše) a Arno Kraus sr. (jako Rastislav Ota Rakušan)

- 1942 – Rózsa Sándor összevonja szemöldökét – *Sándor Rózsa zle se chmuří*
(Praha: SNKLHU, 1961), přeložil Arno Kraus sr. (jako Rastislav Ota Rakušan)

5. Rozbory románů

Jak jsem již zmiňovala v úvodu, nazývám sice tyto čtyři romány o džentry minisérií, ale pouze co se týče tématu, dějově na sebe nenavazují. V případě románu **Tak se panstvo baví** se autor obrací do historie, zobrazuje Uhry ještě s rozvinutými feudálními rysy, v případě Příbuzných popisuje svou současnost a výhled do budoucnosti. V románu Tak se panstvo baví se džentry nachází teprve ve fázi tušení či očekávání změn, její přístup je ještě pasivní, vyčkávací, žije na stále stejných základech, které se ale hroutí. Na venkov teprve přicházejí změny, i když ve městech už dochází k rychlému procesu industrializace, urbanizace a společnost se mění z feudální na kapitalistickou. Drobná zemědělská šlechta stále více chudne, dá se očekávat, že změny nastanou, že budou poměrně razantní, ale nikdo se do změn nepouští, všichni čekají a jen využívají posledních chvil, možností a peněz k vedení starého způsobu života. Jedná se o obraz společnosti, která se pasivně účastní na změnách. V románu Tak se panstvo baví Móricz životní styl a chování džentry spíše monitoruje, komentuje, ale i prostřednictvím kritiky této skupiny kritizuje celou společnost. Z hlediska doby, kdy se děj odehrává, chování hlavních postav, způsobu vyobrazení hrdinů na pozadí zábavy a panských pitek lze k sobě přiřadit romány Tak se panstvo baví a **Až do bílého rána**.

V případě **Příbuzných** již starý svět neexistuje, představitelé džentry vystřízlivěli z veškerých iluzí, musí aktivně čelit situaci a snažit se fungovat v nových podmínkách. Do života jim již výrazně zasahují nové ekonomické, společenské a hospodářské procesy, zejména nastupující hospodářská krize. Jedná se už o další generaci džentry, jejíž hrdinové prožili jednu světovou válku a dvě revoluce, přesto se udržují na svých úřednických postech. Do probíhajících změn se museli zapojit i proti své vůli, jsou nuceni měnit způsob života, jinak by byli smeteni, ale zároveň se nedokáží vzdát starého způsobu života. Chtějí-li přežít, musí využít či zneužít koho a co se dá, např. historických a rodinných vazeb. V Příbuzných už vidí Móricz společnost džentry bez iluzí, jako společnost bez budoucnosti a problémy které zobrazuje, představují problémy celé společnosti. Toto hledisko dokresluje román **Žhnoucí pole**.

V následujících částech kapitoly jsem volila toto pořadí: každý z románů nejprve stručně charakterizuji, pak se věnuji stručnému ději, rozboru, hlavním tématům románu a nakonec závěru, který z rozboru vyplývá.

5.1. Kivilágos kivirradtig – Až do bílého rána

Román z roku 1924 vycházel nejdříve na pokračování v Pesti Napló, v knižní podobě vyšel v roce 1926. Literární historie ho považuje za umělecky nejvyváženější Móriczův román. Aladár Schöpflin jej charakterizuje jako netypický román, kdy hrdinou je celá společenská třída: venkovská džentry. Mihály Czine jej vidí jako nejlepší dílo z Móriczových románů o džentry. S ostatními romány na toto téma, především s Tak se panstvo baví, jej spojuje doba i prostředí bavící se společnosti, večírek trvajících do rána. Prostředí i některé důležité prvky díla se však od ostatních třech románů na první pohled liší – jedině tento se odehrává v zimě, ve sněhu, v mrazu, nekončí sebevraždou, nemá ústředního tragického hrdinu. Také zde Móricz poprvé nepoužil svou ženu Janku jako model pro své románové hrdinky. Podle Pétera Nagye se Móriczovi v tomto díle podařilo vměstnat celou problematiku modernizace maďarské společnosti do jednoho opileckého večírku z konce století.⁴⁶

Stručný děj

Román se odehrává v prosinci, na sv. Štěpána, druhý svátek vánoční, roku 1899. U správce hraběcího panství se připravuje slavnost, jež má být oslavou správceva životního úspěchu a jeho rodiny. Mají se slavit zasnuby jeho dcery, správceva svátek, ohlášen je i mladý hrabě. Všechno začíná v příjemné atmosféře očekávání věcí příštích. Přijíždějí první hosté, večeře ještě ani nezačala a už jeden z hostů přináší první špatnou zprávu: mladý hrabě, kterého očekávali, nepřijede, ale co je horší, dozví se, že hrabě panství pronajal, správce dostane výpověď a bude se muset do týdne odstěhovat i s rodinou. Špatné zprávy pak stíhají jedna druhou, hostitelům se zhrouť veškerá existence, přesto dělají, jako by se nic nedělo. „Přece nezemřeme před večeří“, říká jeden z hostů. Toto definuje Schöpflin, když ve své kritice popisuje prastarý maďarský rys a historickou chybu Maďarů: „Maďar nechce za žádnou cenu čelit vlastním problémům, nechce je vidět, ani znát, takže ani nestojí o pomoc. K tomuto rozhodnutí či odhodlání by bylo potřeba zcela změnit způsob života, oddělit se od tradičních forem a přesně to přesně Maďar nechce, zejména to nechce tato společenská třída, o které je řeč a proto dochází k jejímu rozkladu.“⁴⁷ Všichni jsou proto samá zábava, humor, politizování a nikdo se nezajímá o to, že právě toho dne správce ztratil práci. Účastníci

⁴⁶ NAGY, Péter. *Móricz Zsigmond*. Budapest: Művelt nép könyvkiadó, 1953, s. 185.

⁴⁷ SCHÖPLIN, Aladár. Kivilágos kivirradtig: Móricz Zsigmond új regénye. *Nyugat - Irodalmi figyelő*, 1926,4. Athenaeum könyvtár. [online]. [cit. 2007-06-06]. Dostupné z: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00389/12023.htm>

večírku, přestože se jich nastalá situace bytostně, existenčně dotýká, na realitu nedbají a veselí se, snaží se na všechno zapomenout – celá situaci by se dala shrnout do věty „lod’ jde ke dnu, na horní palubě se tančí“. „Nechápou, a ani nechtějí pochopit zákony nastolovaného kapitalismu a hlavně se jim neumí a nechtějí přizpůsobit. A tihle lidé, to je ona venkovská džentry, jejíž majetek, polnosti, obdělávané s láskou tradičním způsobem prohýřila už předchozí generace.“⁴⁸ A tak celá společnost bujaře slaví a veselí se, i kdyby na to měl padnout poslední haléř, jen aby odsunuli zítřejší ráno. Hledají únik z každodenní reality. Móricz všechny účastníky přirovnává k blehám, které se hemží kolem velikého ovčáckého psa (domu s dvojitou střechou, který stojí v zasněžené krajině). Mohou se prý cítit bezpečně jen do té doby, než si pes začne blechy vytrásat z kožichu. Tím Móricz rovněž dává najevo, jak považuje tuto společnost za nízkou.

Děj románu se zaměřuje na kontrast mezi starou a mladou generací. Příslušníci staré generace cítí, že brzy přijde zúčtování, nicméně si zachovávají trochu staré úcty či počestnosti. Čest u nich stojí výš než majetek, zatímco u dětí morálka již chybí. Mladí se jen baví, nemají žádný morální kredit, práce ani budoucnost je nezajímá, nezajímá je ani péče o majetek. Jak píše Mihály Czine, otcové jsou ještě liberály, synové už odchovanci bílého teroru.⁴⁹ Je nastolena otázka, co z této mladé generace bude. I na to se Móricz snaží poukázat, např. když mládež ze svého středu vyštvě Imreho, nápadníka dcery Anušky, s průhledným poukazováním na jeho židovství. Má pejzy, tudíž není hoden být džentrykem. Moc nyní patřila nové generaci. Jak předpověděl host, který se dostavil jako poslední, Aradi: „*Příteli, přijde čas, kdy se země zachvěje, ale pak naše děti nezaváhají ani před nejstrašnějšími věcmi, aby si zachránili pozice! (...) My už z té prastaré cesty morálky nesklouzneme, ale pro děti za nic dobrého neručím!*“⁵⁰

Židovská otázka

Jedním z dominantních témat Móriczových románů je židovská otázka a antisemitismus. Podle Aladára Schöpflina se maďarští páni při rozmluvě dříve nebo později začnou bavit o Židech.⁵¹ Slovo Žid se také v románu vyskytuje velmi často.

⁴⁸ NAGY, Péter. *Móricz Zsigmond*, s. 185.

⁴⁹ CZINE, Mihály. *Móricz Zsigmond*. Budapest: Gondolat kiadó, 1968, s. 132.

⁵⁰ MÓRICZ, Zsigmond. *Kivilágos kivrattig*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979, s. 172-173.

⁵¹ SCHÖPLIN, Aladár. *Kivilágos kivrattig: Móricz Zsigmond új regénye. Nyugat - Irodalmi figyelő*, 1926, 4. Athenaeum könyvtár. [online]. [cit. 2007-06-06]. Dostupné z: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00389/12023.htm>.

Židovská otázka je do děje vetkána hned dvakrát: hrabě chce svůj statek dát do nájmu obchodníkovi – Židovi. Druhým Židem je zde Imre Pogány, nápadník správcovy dcery. Tento sňatek by mohl rodinu zachránit, protože Imre Pogány je perspektivní, hospodaří po novém moderním způsobu na panství o šestistech jitrech⁵², daří se mu. Je však v celé společnosti tím nejkřiklavějším příkladem džentry, přestože mezi ně sám svým původem nepatří, a panstvo vždy velice dobře pozná, když chce mezi ně vstoupit někdo cizí. Právě tím, jak halasně dává své džentryovství najevo, si vyslouží opovržení. Páni viděli spojení zchudlé džentrické dcery a mladého prosperujícího Žida jako něco nepatřičného. Antisemitismus je jedním z fenoménů spojovaných s problematikou džentry a je silně přítomen právě zde. Ať už je to vysmívání se mladému Židovi Imre Pogányovi, kvůli pejzům. Mladí neměli žádnou historickou zkušenost, nevěděli, že jejich rodiče nemají Židy rádi proto, jak dokáží držet pohromadě, jak dokáží zacházet s penězi, jak se dovedou přenést přes všechny urážky. Takto je viděli jejich rodiče a prarodiče, ale mladým stačilo jen to, že se něčím odlišují. Pro uherské pány v sobě Žid ztělesňuje charakteristiku celého svého národa a právě to je příčinou Pogányova neúspěchu. Když se správce dozví, že nájemcem hraběcího statku, kvůli kterému přijde o práci, má být také Žid, viní všechny Židy za ztrátu svého postavení, viní tedy i Pogánye, který by mu paradoxně naopak pomohl, kdyby se do rodiny přiznal.

„Slyšel jsem jednu dobrou o židovské otázce – řekl Szalay Péter – že antisemitismus je problémem bohatých. Proti křesťanství nestojí judaismus, ale bohatí židé stojí proti bohatým křesťanům...“⁵³

Je však nutno zmínit i jiný úhel pohledu, kdy jeden z hostů večírku odpovídá:

„No od židů se určitě máme co učit – řekl doktor Péchy – jejich životní příběhy a osudy by nás mohly poučit. To jak umějí vydělávat peníze. Kdybychom tomu rozuměli my, nebyla by žádná židovská otázka.“⁵⁴

Shrnutí

Román je charakteristický apokalyptickou atmosférou. Celý večírek, to, jak se hosté chovali, jak se bavili, připomíná jakousi skupinovou terapii. Podle Pétera Nagye je celý román vlastně sabatem, čarodějnickou nocí maďarského kapitalismu, kdy se vaří

---

⁵² Stará plošná míra. 1 jitro = 0,5754 hektaru.

⁵³ MÓRICZ, Zsigmond. *Kivilágos kivraddig*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979, s. 46.

⁵⁴ tamtéž.

v čarodějnickém kotli a vřou v něm duše i jejich osudy.⁵⁵ Typická je opulentní žranice, zábava velkopanským způsobem. Po příchodu posledních hostů, Aradiů, kteří cestou uvázli ve sněhu, třikrát se s nimi převrátil kočár, byli doslova v nebezpečí života, mohli zmrznout, nastává ve společnosti, které to paní Aradiová velice dramaticky líčí, něco jako katarze. Všichni přítomní reagují shodně, patří přece ke stejné „honoraci“, líčení té málem katastrofy vnímají jako nejpovedenější grotesku a doslova se válejí smíchy. Pokud ty chudáky někdo přece jen lituje, je to někde hluboce zasunuté, navenek se to rozhodně neprojevuje. Teď je totiž hlavní to, že byl nalezen obětní beránek – neštěstí se týkalo někoho jiného, oni si tu klidně sedí, nikomu z nich se nic nestalo, tragédie se přehnala okolo nich. Nic se nestalo, protože: „Maďara nemůže postihnout žádná rána osudu, jen jedna jediná: když ztratí dobrou náladu.“ Leknutí je potřeba zajist, hned se tedy začne roznášet vinná polévka. Sám název *Do bílého rána* je alegorický, správný Maďar se baví až do bílého rána, tedy nedbá o nic kolem sebe, baví se po svém způsobu, ať se děje cokoli; a že ráno bude bílé neboli pro Maďary příznivé, vyplývá ze samé podstaty džentry, protože oni jsou přece ta společenská vrstva, které úspěch, dobrá nálada, zábava po právu náleží. Autor jako by si mezi řádky kladl otázku, kde příslušníci džentry k této nadutosti přišli. Nejde zde o idylický popis radovánek maďarské džentry, ale o nemilosrdnou a dosti ostrou kritiku společenských poměrů té doby. Jedinou cestu podle autora mohou ukazovat Aradiovi, kteří přicházejí s novinkou, že dávají do pronájmu celé pětiset jitrové panství. Ukazuje se, jak tito veselící se páni byli ničím před magnáty, byli před nimi stejně poníženi jako rolníci před nimi, oni sami vlastně byli hraběcími rolníky. Zasazení děje na svátek sv. Štěpána má podle mého názoru symbolický význam i proto, že o tomto svátku odcházeli ze služby čeledíní a děvečky.

---

⁵⁵ NAGY, Péter. *Móricz Zsigmond*. Budapest: Művelt nép könyvkiadó, 1953, s. 188.

5.2. Uri muri – Tak se panstvo baví

Chronologicky v pořadí druhý Móriczův román z roku 1927, vycházel nejdříve v Pesti Napló, v knižní podobě vyšel v roce 1928. Děj se odehrává na čtyřech hlavních místech: v hospodě, v Csulihu dvorci, v panském kasinu a v Zoltánově dvorci; během čtyř dnů, které splývají v jednu velkou pitku, v zábavu srovnatelnou se zábavou v románu Až do bílého rána. Zdánlivě se nic zvláštního neodehrává, celý děj plyne jako nekonečná pitka pánů, kteří přejíždějí mezi hospodou, dvorcem, městem a kasinem, baví se vyprávěním anekdot, historek, vtipkují na účet ostatních. K trojici pánů a k cestákovvi, zchudlému šlechtici, kterého k sobě přibrali, se postupně přidávají další postavičky, které nejen dokreslují či zpestřují děj, ale zároveň jsou typickými představiteli tehdejší společnosti. Hlavní postavou se postupně ukáže být Zoltán Szachmáry, majitel panského dvorce, který na první pohled vypadá jako velmi prosperující hospodář, je však zcela zadlužený a téměř před krachem, stále si půjčuje další peníze. Jeho milostný život je nešťastný – veškerý zájem a energii věnuje tomu, že na dvorci ukrývá milenkou, mladou sezónní dělnici, ze které chce zcela nesmyslně ve venkovském prostředí vychovat dámu. Vztah ztroskotává, stejně jako vztah s manželkou, a problémy se kumulují... Důležitější než děj je vnitřní vývoj hlavního hrdiny. Halasná zábava pánů, zemanských šlechticů skončí čtvrtého dne tím, že Zoltán zapálí svůj dvorec a strelí se do srdce.

Román vykazuje výrazné prvky dramatické výstavby, proto jsem ho rozebrala podle schématu klasického dramatu (tzv. Freytagova schématu).⁵⁶

Děj a jeho výstavba

1. Expozice

Velmi ospalé, pomalé uvedení do děje v krčmě Žlutá růže, kde pánové za líného horkého dne v červnu 1896, v pátek, popíjejí „*je veliký rok Milénia – tisícího výročí trvání maďarského státu...*“⁵⁷ Pusta, kde se vše odehrává, zde není zobrazována idylicky, ale jako místo, kde se pánové nudí, potí horkem, vše je zaprášené, upocené, beznadějné. „*Nacházíme se v uherské Nížině, v prašné pustě, v městečku či chceme-li venkovském městě, kde jedna ulice byla jako druhá, všechny domy byly stejné a měly*

⁵⁶ PAVERA, Libor; VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc, 2002.

⁵⁷ MÓRICZ, Zsigmond. *Tak se panstvo baví*. Přel. Arno Kraus. Praha: Odeon, 1973, s. 7. Dále jen: *Tak se panstvo baví*.

*stejná vrata a v příkopech podél ulic hrabaly slepice...*⁵⁸ Čas a místo děje jsou zde určeny velmi přesně, přestože je neustále zdůrazňováno, že na pustě čas nic neznamena. Seznamujeme se s trojicí pánů a se čtvrtým kumpánem, kterého přiberou mezi sebe, s cestřákem s knihami, šlechticem, který již přišel o majetek. Podle pravidel dramatu začíná expozice vedlejšími (pomocnými) figurami, kdy v hospodě sedí nudící se Borbiró, pozoruje lezoucí mouchu na okně a postupně volá další pány ke svému stolu.

Borbiró je znučený, apatický, nic nedělá, nikam nespěchá, nic ho nezajímá, jen vyhlíží, s kým by mohl zabít čas, ale ani nestojí o to, aby si s ním pohovořil. Vždy jen čeká, kdy se někdo další přidá k jeho hlavní aktivitě, k čekání. „*Ted' už byli zase klidní, nemuseli dál mluvit, opět čekali. Seděli a mlčeli.*“⁵⁹ Borbiró je velmi negativistický, pesimistický, nic nedělá, evidentně proto, že je všechno stejně zbytečné, ale přitom se nezdá být nespokojený. Jeho životní styl je čistě vegetativní, omezený jen na tělesné potřeby,⁶⁰ nechce se zabývat lidmi, žádnými vztahy, vlastně ani sám sebou. Borbiró je zde prototypem člověka, který je po zásluze odsouzen ke krachu. Jeho neschopnost je zdůrazněna tím, že už jako student byl nepozorný, neschopný, „jen okouněl“, což mu zůstalo do dospělosti, je to typ zcela jistě odsouzený k zániku bez jakékoliv šance na přežití, ale je v podstatě spokojený, protože si sám nic z toho stejně nikdy neuvědomí. O jeho původu není nic řečeno, je jen epizodní postavou.

První se k Borbiróovi připojuje **Csuli Csörgheő**, „(...) *tlustý, kulatoučký, s červeným obličejem, s kulatým mysliveckým kloboučkem na kulaté hlavě. S vážnou důstojností pravého pána.*“⁶¹ Prohnaný obchodník, v porovnání s ostatními nejúspěšnější, nicméně jedná se spíš o drobné obchůdky, které jeho upadající finanční situaci nijak nespasí, nemluvě o tom, že vydělané peníze vždy propije. Sám nezasluhuje respekt, ani ho vůči nikomu nemá, na každého vyzraje, je dostatečně šikovný na to, aby mohl uspět, kdyby chtěl. Avšak společenské vazby, zvyky a způsob života jsou největší překážkou možného úspěchu tohoto hrdiny. Jeho panskému dvorci se přezdívá Ubožákov což sám Csuli komentuje takto: „*K tomu, aby se člověk zpil do němoty, potřebuje víno, nikoliv*

---

⁵⁸ Tak se panstvo baví, s. 29.

⁵⁹ Tak se panstvo baví, s. 9.

⁶⁰ Viz jeho velmi zajímavý názor na ženy, kdy tvrdí že: „lidi by měli střídat partnery jako mouchy, aspoň by nebylo na světě tolik bolesti“

⁶¹ tamtéž, s. 9.

dům. “⁶² Je samolibý, ve svém malém světě si užívá toho, že je pánem: „(...) *tlustý, srdečný, podomácku si tu seděl Csuli ve veliké židli a bylo na něm vidět, že je opravdu pánem ve svém domě. Byl to pravý maďarský pán, jehož už sám pámbu stvořil k tomu, aby byl pánem.*“⁶³ Nemá k nikomu respekt, využívá a zesměšňuje ty nejchudší, chce se dokonce obohatit na jejich úkor, připadá mu vtipné, když společnost baví tím, že cikánkám a rolníkovi ze sousedního dvorce nalévá pálenku s projímadlem. Ale u něj je to jaksi pochopitelné, protože zastává názor, že nejdůležitější je se dobře pobavit a že účel světí prostředky. Csuli je „sikulská rasa“, jeho dědeček byl státním úředníkem, zastavil majetek předků, nezastavil však šlechtickou hrdost, neboť podle jeho slov: „*Ze všeho svého majetku je maďarský zemánek nejpyšnější na to, že je pyšný. Jeden je pyšný na koně, jiný na dýmku z mořské pěny; někteří jsou pyšní na svůj talent, někteří na svou hloupost, ale důležité je to, že je hrdý, pyšný! S noseem vzhůru... nevyhne se ani Pánubohu.*“⁶⁴ Csulih otec přijel ze Sedmihradska na selském povoze, zcela bez peněz a přiznal se do zámožné místní rodiny. Oženil se se svou sestřenicí, která je typickou představitelkou panských manželek: je hodná, počestná, jemná, působí jako předsedkyně ženského spolku, stará se o domácnost, manžel ji však nemiluje. O co víc jeho city pokulhávají směrem k rodině, o to je laskavější ke zvířatům, která chová na svém dvorci.

Posledním stolovníkem je **Zoltán Szakhmáry**, který zcela odpovídá představě tragického hrdiny dle Aristotelovy Poetiky:

„Rek = člověk, jenž jest uprostřed (mezi dobrým a špatným). A to jest takový, jenž ani není vzorem ctnosti a spravedlnosti, ani neupadl v neštěstí pro špatnost a ničemnost, nýbrž pro nějakou chybu, a patří mezi muže, požívající veliké slávy a blahobytu (...) Úspěšný děj má býti jednotný (...) a má míti změnu nikoliv z neštěstí v štěstí, nýbrž naopak ze štěstí v neštěstí, a to ne pro špatnost, nýbrž pro velikou chybu hrdiny spíše lepšího než horšího...“⁶⁵

Zoltán je z panské společnosti nejmladší, ale patří mu největší panství, což je pro pány nejdůležitějším společenským kritériem. Jako by v sobě měl něco z Jókaiovských

---

⁶² Tak se panstvo baví, s. 28.

⁶³ Tak se panstvo baví, s. 34.

⁶⁴ Tak se panstvo baví, s. 57.

⁶⁵ ARISTOTELES. *Poetika*. Přel. František Groh. Praha: Nakladatelství a vydavatelství GRYP, 1993, s. 22.

šlechtických hrdinů, už jeho jméno vykazuje určitou noblesu oproti ostatním (např. u Borbiróa známe pouze příjmení, Csuli zní jaksi provinčně a familiárně). Jedná se o šlechtice s historickou rodinnou tradicí, dříve jeho rodina vlastnila obrovský majetek, jemu nezbylo než jméno. Do doby Františka Rákocziho II. patřily rodině vesnice, města a pustý majetek však následně zabrali Habsburkové, Szakhmáryovým zůstal pouze jeden dvorec.

Tuto společnost charakterizuje autor slovy: „... (pánové) vypadali jako tři Grácie. Všichni byli tlustí, krevnatí a zdraví. Lidé, kteří vědí, proč jsou na světě. Bylo na nich vidět, že každý z nich má svých dvě stě padesát až tři sta jiter a že jsou v nejlepším věku, neboť jsou všichni tři ve věku mužném.“⁶⁶

Poslední, který se k pánům přidává, než se vydají na dlouhou zábavu, je **Muki Lekenczey**, cesták prodávající Jókaiovy romány. Pány zaujme na první pohled. Podle jeho vzhledu a chování usuzují, že jde o hraběte: „(...)vypadal jako nějaký hrabě už proto, že se ani nerozhlédl...“⁶⁷ Když zjišťují, že se sice o šlechtice jedná, ale bez jakéhokoliv majetku, „povýší“ ho na hraběte Agenora Goluchovského, nejen proto, aby mohli napálit ostatní, ale aby i na nich mohl ulpět jakýsi hraběcí pel. Muki tuto roli a hru přijme, cítí se v ní dobře, „(...) vždyť konečně i on je pán, třebaže mu statek odplaval, no a pak – jsme přece mezi sebou. K čemu je vlastně celý ten život, ne-li k tomu, aby se člověk cítil spokojen.“⁶⁸ Je to v podstatě hédonista, asi jediný si zábavu užívá, přišel už o majetek, nemá tedy co ztratit a čeho se bát. Co nejdéle bude těžit z pohostinnosti ostatních pánů, ke kterým se na cestách přidává a kteří ho rádi berou mezi sebe. Svým bezstarostným chováním dodává důvěryhodnosti své hře na hraběte, vždyť opravdu vysoké šlechtě na majetku nezáleží, na rozdíl od džentriků, kteří se o majetek třesou, neboť nemají jiné zdroje než ze svého hospodaření. A navzdory všemu se dokáží cítit pány i bez jakéhokoliv majetku.

2. Kolize

Zde se ukazuje skutečná ekonomická situace bavících se pánů, jejich zadluženost, postupně vychází najevo i Zoltánovy problémy s milenkou **Rozikou**, kterou si vydržuje

---

⁶⁶ Tak se panstvo baví, s. 10.

⁶⁷ Tak se panstvo baví, s. 16.

⁶⁸ Tak se panstvo baví, s. 26.

na dvorci, zatímco ve městě má manželku a děti. Zoltáno si během těchto čtyř dní uvědomuje, že dívka ho využívá, nezadržitelně cítí blížící se konec tohoto vztahu. Jako by symbolicky nic nedělá, stále s ní setrvává, přestože jí začíná opovrhovat a ona s ním manipuluje stále stejnými ženskými zbraněmi, které již na něj nefungují, protože prozřel. Prozření však přichází také na základě lehkého impulzu zvenčí, kdy mu falešný hrabě Muki vypráví příběh o tom, jak si někdo vydržoval dívku, která ho podváděla.

Rozika pochází z venkovského dvorce, její otec propil majetek. Když ji chtěli provdat za vdovce, utekla z domova, ale její jediná šance na obživu byla nechat se zaměstnat jako sezónní dělnice. Tak se dostala k Zoltánovi, který si ji nastěhoval do svého domu. Dívka se chová podle zásady: „*Jestližes jednou klesl, pak si nelam hlavu pošetlostí nápravy, nýbrž nic si z toho nedělej, buď bezcitný a měj hodně peněz a rozhazuj je plným a rukama, pak tě lid bude zbožňovat, i kdyby ti krev z rukou kapala.*“⁶⁹ Tím jako by jejími ústy Móricz charakterizoval jeden z hlavních rysů chování džentry. Rozika, která využívá Zoltána jako odrazový můstek, ví, že je pro ni jediným řešením být milenkou bohatých pánů a tím se zaopatřit: „*Já vím jen to, že mě má pánbu rád a že vždycky budu žít krásně.*“⁷⁰ Zatím sice zůstává u Zoltána, ale věří, že má před sebou lepší možnosti, později také využívá příležitosti a utíká do Budapešti.

Vyjasňuje se, že hlavním hrdinou románu je **Zoltán**. Dozvídáme se o jeho osobním životě, o jeho problémech, o milostném trojúhelníku, o hospodářských vizích, které není schopen zrealizovat. Trápí ho jeho osud jako nerozhodného člověka i jako neúspěšného hospodáře, protože je svým způsobem vizionář, velkorysý člověk a vidí odehrávající se změny. Ví, že on sám musí něco investovat, aby měl zisk, že musí podnikat ve velkém, ale je slabý, aby své plány realizoval. Jedná se o poměrně citlivého člověka, citově zmateného, rozpolceného, člověka, který sice ví, co by se slušelo, ale je bezbranný, hlavně ve vztahu k manželce. Uvědomuje si, že kdyby měl silnější vůli a uměl se rozhodovat, měl by šanci uspět v hospodaření a zachovat si respekt manželky i přes svou aféru s milenkou.

---

⁶⁹ Tak se panstvo baví, s. 101.

⁷⁰ Tak se panstvo baví, s. 106.

3. Krize

Ke krizi dochází na Zoltánově dvorci a je doprovázena zatměním slunce – symbolizujícím hrozbu, konec, tragédii, blížící se katastrofu. Zde se vyjasní záležitosti mezi hlavními hrdiny románu.

Děj se zrychluje, do dvorce přijíždí manželka, Zoltán posílá Roziku pryč, aby ji ukryl na sousedním dvorci, ona však využívá příležitosti a prchá do Budapešti. Zoltán řeší situaci se ženou, přiznává jí svou nevěru, pokusí se s ní udobřit, ale jeho pokus o smíření selhává právě na tom, že je nerozhodný a v té chvíli skutečně neví, co chce. O obě ženy proto přichází. Zoltán selhává jako manžel, milenec, naplní se i jeho osud jako hospodáře.

Součástí krize je zde i *retardace*, tj. zpomalování, zdržování děje, které oddaluje rozuzlení zápletky. K tomuto slouží velice symbolicky 25. kapitola, která epizodním charakterem vybočuje z celého románu. Csulihův syn Kálmus se vypraví na lov doprovázen čtrnáctiletým děvčetem ze dvorce. Líčí na jeřába, k úspěšnému lovu je potřeba mnoho disciplíny a sebezapření, musí číhat celou noc v jámě bez hnutí. Autor popisuje lov, přírodu, spící ptáky na ostrově jako idylický obraz, který ale narušuje tušení blížící se smrti jeřába. Tuto kapitolu můžeme vnímat jako paralelu Zoltánovy smrti, vyhubení vodního ptactva při regulaci řeky jako vyhubení pánů, statkářů při společenských změnách: „(...) *ale kam se má utéci maďarský pán, jestliže tu budou regulovat řeky a odvodní-li tento veřejnoprávní močál?*“⁷¹

4. Peripetie

Zpomaluje spád dramatického příběhu před závěrem. V kasinu si Zoltán ujasňuje svou situaci, své postavení, stav svého hospodaření, vyhlídky, možnosti a hodnotí své chování k ostatním. Toto se odehrává jak komorním způsobem v dialogu s židovským advokátem nebo při pitce v kasinu, kterou se Zoltán prozpívá, tak ve velké scéně závěrečné zábavy na jeho dvorci.

---

⁷¹ Tak se panstvo baví, s. 214.

Svazuje ho, že je ve svém podnikání zcela osamocen, manželka má na vedení hospodářství jiný názor. Cítí, že se železnici přijde konkurence ze zahraničí a on nebude schopen konkurovat starým způsobem, zmítá se mezi nutností modernizace a svou nerozhodností. Ubíjí ho i zaostalost místa, kde žije, často je zmiňováno, že na Nízině se každý zadusí. Všichni dožívají po starém způsobu života, zadlužují se, ale systém stále nějak funguje a bude muset dospět do okamžiku, kdy lidé o majetky přijdou a budou muset řešit co dál. Prozatím všichni fungují spíše setrvačností a využívají situace na úkor celé společnosti.

Tento vnitřní boj shrnuje Zoltán v závěru románu (jakoby hledal výmluvy, proč změny nejsou možné): „*Jak je možno na tenhle druh lidí vložít týž úkol a touž odpovědnost, kterou vynalezli lidé druhu zcela jiného, odpovědnost za vytvoření kultury a péči o ni (...) Ti tady jsou býci a zubři, kteří se nikdy nepřetvoří v krotké a uvažující tvory (...) ti raději sami zhynou, než aby se dali zkrotit na domácí zvířátka kultury.*“⁷²

Židovský advokát také vyslovuje možné řešení, a tím Zoltána částečně ospravedlňuje. Podle něho, udržuje současný stav v skrytém poddanství celý národ a není ani nejnepatrnější naděje, že by národ někdy mohl na svém osudu něco změnit. Je tedy třeba čekat, až statkáři zkrachují a přijde pozemková reforma. Zoltán přesto jako by nevěřil, že o půdu skutečně může přijít. Na změnách vlastně již sám participuje tím, že hospodaří ve větším rozsahu, dává větší příležitost lidem k práci a platí jim vyšší mzdy než ostatní pánové, ale sám si myslí, že i to bude důvodem jeho krachu. Opět vidíme jeho obrovskou rozpolcenost.

Pomalu se blíží vyvrcholení, Zoltán se cítí „*jako by už ani nežil a nyní hledí sem dolů*“, a myslí si: „*... bude o dluh víc... po mně potopa.*“⁷³

5. Katastrofa

Na Zoltánově dvorci probíhá apokalyptická pitka, všichni cítí její výjimečnost a velkolepost, pijí, baví se se sezónními dělnicemi, které probudili, někteří se chovají doslova jako zvířata, např. jeden z pánů pokouše psa. Zábava připomíná rituální tanec či

---

⁷² Tak se panstvo baví, s. 214.

⁷³ Tak se panstvo baví, s. 246.

tanec smrti „(...) začal divoký povyk jako při nějakém podivném tanci čarodějnic“⁷⁴ sám Zoltán však tančil jako „nemocný jeřáb“.⁷⁵ Následně pozoruje vycházející slunce a vnímá nový den jako nový boj, novou starost, znovu si zrekapituluje své prohry. Dokonce i Borbiró cítí, že Zoltán je na pokraji sil a bez naděje. Poslední kapku mu dodává Csuli, když poznamená, že Zoltán je příliš zbabělý na to, aby si sáhl na život. Za hlasitého zpěvu „Hoří chatrč, rákos praská...“ a výkřiků „Tahle vypadá zábava, pěkná zábavička! Tak se panstvo baví!“ zapálí Zoltán dům a střelí se do srdce.

Zoltán skoncoval se vším tak, jak byl rozhodnut už dříve skoncovat s tím, co ho trápilo, ale nikdy na to neměl dost odvahy. Podle vlastních slov „radikálně, tak, jak uměl skoncovat se vším. Okamžitě musí hadovi srazit hlavu.“⁷⁶ Oheň, který ho předtím stravoval jako vášeň, ho nyní zbavuje všeho špatného.

Obraz džentry

Pánové jsou hrdí vlastenci, ale to se projevuje hlavně tak, že „po maďarsku popíjejí v krčmě“. Chovají se jako honorace, avšak v podstatě jsou to „venkovští balíci“, žijící stejně jako sedláci. Proto je György Kövér přirovnává k urozeným statkářům.⁷⁷ Nikdy nikde nebyli, o nic se nezajímají, chovají se povýšeně a nadřazeně, vším opovrhují, avšak ve skrytu se obdivují pastýřům a zpívají jejich písně. Na jejich chování není nic panského, tím méně šlechtického, z titulů pouze těží a přežívají. Jednou z jejich hlavních aktivit je nicnedělání a ubíjení času:

„ Páni tu seděli jako bojovníci u táborového ohně nebo v nějaké hospodě v okupované zemi. Rozložení, širocí a tlustí. Nikomu z nich se v tváři nezračil ani zítřejší úřad nebo práce příštího dne nebo starost o život. Neměli ohnutá záda ani schýlenou hlavu.“⁷⁸

Pro pány je také velmi důležitá „kultura“, ale není jasné, co si pod tímto pojmem představují. Přesto slovo kultura či kulturní používají velmi často a ve velmi neotřelých významech, např. „vzhůru pane hrabě, pojďme už do té apatyky, tam se dostanou znamenité kulturní likéry.“

---

⁷⁴ Tak se panstvo baví, s. 255.

⁷⁵ Tak se panstvo baví, s. 260.

⁷⁶ Tak se panstvo baví, s. 115.

⁷⁷ TARJÁNYI, Eszter. A dzsentrí exhumálása. In *Kölcsey füzetek III., Polgárosodás és irodalom. A Természet és Társadalombarát Fejlődés Közalapítvány Kölcsey Intézete* (místo ani rok vydání neuvedeny), s. 145.

⁷⁸ Tak se panstvo baví, s. 57.

Zaostalost versus pokrok

Přestože pánové cítí, že se doba mění, o změny nestojí, rádi by zachovali status quo co nejdéle. Jejich existence je závislá na feudálním systému. Pokud by někdo našel odvahu ke změnám, zde je to jedině Zoltán. Musel by vystoupit ze skupiny, ze své společnosti, musel by být průkopníkem a to on důsledkem léty zažitého režimu a tradic nedokázal.

Vědí, že aby něčeho dosáhli, museli by pracovat a investovat. „*Ted' je možno dostat se o kousek kupředu jedině tvrdou, vytrvalou a houževnatou prací (...) Je možno nabyvat majetku i takto: odnímat zlato zděděné půdě samé, mateřské půdě. Svou prací sklízet z hroudy zemské úrodu a hromadit ji a vkládat do nové práce.*“⁷⁹

Celkovou neměnnost podtrhuje i zaostalost Nížiny: „*Velké město v Nížině svým vlastním zakaboněným, primitivním vzhledem přikrývá bohatý a podivuhodný svět bahna. Tolik životů se tady dusí (...) Tito profesori, kteří sem byli neznámi smeteni z nejvzdálenějších koutů země, cestou úředního jmenovacího dekretu, tito intelektuálové, kteří vyrostli na universitách s přeludy o kulturním životě a kteří nosí ve svých srdcích nové Maďarsko, jakmile se octnou v prachu Nížiny, v městě bez stromů, topícím se v prachu, se zhroucenými ambicemi, zůstanou sami v sobě, uzavřeni do těsné klece rodinného života, jsou čím dál tím zlomenější – jako když ptáku v zajetí vypadává peří a ochabuje svalstvo v křídlech.*“⁸⁰

Lékárník vypráví, jak lidé ze samoty nestojí o lékařskou péči, ale spíš proto, že si ji nemohou dovolit. Ve městě není zájem o muzeum či cestování („Nač jsou sošky z Afriky třeba maďarským dětem? Stejně se z toho ničemu nepřiučí...“). Ve čtyřicetitisícovém městě jsou asi tři koupelny.⁸¹

Jedním z důkazů blížícího se pokroku je výstavba železnice na pustě, pánové však o rozvoj dopravy nejeví zájem, odmítají jej, nebo se snaží tento podnik využít ve svůj vlastní prospěch. Nestojí o nádraží: „*(...) at' si spánembohem rozsekají pozemky na druhém břehu Berettyó, jen když se mně tu nikdo neplete.*“⁸² Nebo „*Copak je tady třeba železnice? Jen si ted' představte, jak by tuhle idylku pokazil takový rozkodrcaný, čoudící*

---

⁷⁹ Tak se panstvo baví, s. 206.

⁸⁰ Tak se panstvo baví, s. 195.

⁸¹ Tak se panstvo baví, s. 197.

⁸² Tak se panstvo baví, s. 33.

vlak“ říká plukovník.“⁸³ Reguluje se řeka, ale i tyto práce nejsou pro Csulihó ničím jiným, než příležitostí, jak udělat výhodný obchod.

Vzdělané a pokrokové lidi zde představují především Židé, kterým také Móricz vkládá do úst své pokrokové myšlenky. Pokroková řešení nabízí i Muki Lekenczey. Židovský advokát Zoltánovi vysvětluje vliv dopravy a importu na cenu pšenice, problematiku feudálního hospodaření, nutnost přerozdělení půdy a upozorňuje na to, že při oslavách milénia se vlastně nic nezměnilo. Sám Zoltán chápe, že řešením by byla volná soutěž, jak tomu podle něj bylo už ve středověku. Ze selského dítěte se mohl stát kněz či voják „(...) zkrátka jsme se nedostali dál, než kde jsme byli v roce 1517...“⁸⁴ Lekenczey vidí možnost v tom, že Maďarsko by mohlo celou Evropu zásobovat ovocem, což ale samozřejmě předpokládá rozvoj dopravy.

Zoltán se choval podvědomě pokrokově, bylo to pro něj přirozené, měl v nájmu půdu, ve velkém choval ovce, ctil sedláky i dělníky za jejich práci, tak jako i on sám pracoval, nechtěl je vykořisťovat – až v debatě s židovským advokátem vidí příčiny a následky všeho a tato prudká změna pro něj znamená zánik starého života a smrt.

Vztah k ženám

Vztah k ženám je zde dalším důležitým tématem. Antal Szerb vidí zobrazení vztahu mezi mužem a ženou u Móricze (a podobně u Adyho) jako boj. Boj muže přitahuje, spořádané hospodyňky je nebaví. Panské manželky jsou zde vyobrazeny velmi spořádaně, jsou to zbožné, dobré ženy i hospodyně. Zoltán svou ženu podvádí a považuje ji za „jakousi bezkrevnou“, přitažlivější se mu jeví jen ve chvíli, když si s ním přijede vypořádat účty a rozdrápe mu do krve obličej. Není s ní šťastný, přesto si jí váží, obdivuje ji, ale není do ní zamilovaný. Zoltána láká napětí a utrpení spojené s láskou, není monogamní člověk, jak se vyjádřil sám Móricz,⁸⁵ chce se cítit jako pán, proto je přitahován Rozikou, dívkou bez jakéhokoliv postavení, která se chová koketně a jako zkušená prohnaná prostitutka. Zoltán stále manželku i milenku srovnává. Uvědomuje si, že se manželka trápí, že se k ní chová špatně, není na sebe pyšný ale nemůže si pomoci.

---

⁸³ Tak se panstvo baví, s. 69.

⁸⁴ Tak se panstvo baví, s. 213.

⁸⁵ MEZEY, László Miklós. *Móricz Zsigmond Úri muri*. Budapest: Akkord kiadó Kft., 1998, s. 40.

V románu zazní i názory na postavení manželky:

„Být manželkou, to je úřad, povolání. Manželka nemůže být jiná než taková, jakou úlohu manželky jí přidělila společnost. Bojí se o majetek, zdraví svého manžela, o manžela jako hodnotu. Znamená pro ni kapitál. Každá žena se hodí za manželku (...) jenom záleží, jestli jí muž projevuje dostatečný respekt, pakliže manželka shledá, že nemůže spoléhat na muže, okamžitě začne spoléhat sama na sebe. V tom okamžiku bude manželův majetek považovat za majetek zvláštní a bude se z něho snažit vytěžit svůj vlastní prospěch...“⁸⁶

„Mad'ar hledí na manželku jako na bytost vyššího řádu, kterou se mu podařilo ujařmit“⁸⁷

Antisemitismus

Antisemitismus je dalším z témat, které souvisí s dobou a je často zpracováno i samotným Móriczem. K projevům antisemitismu, jak jsou rozpracovány v díle Až do bílého rána, zde nedochází, naopak: autor vkládá nejpokrokovější a nejrozumnější názory do úst židovské inteligenci. Jediné, co stojí za zmínku, je bezdůvodná legrace pánů, kterou si tropili z židovského profesora hudby Wagnera. Příčinou žertu však byla jeho bezbrannost a odlišnost od jejich světa. On sám jimi pohrdal, ale sbíral drobečky z jejich stolu. Místní panstvo sice nenáviděl, ale setkání s domnělým hrabětem (s Muki Lekenczeyem) ho přivedlo do úplné extáze, vidí tu možnost splnění svých tužeb.

Vztah k poddaným

Pánové vidí poddané jako lidi ze železa, kteří všechno snesou. Když snesou pány, tak snesou podle nich život i smrt. Nedostatek respektu k druhým lidem je vidět i v tom, jak Csuli ponižuje holiče, nutí ho, aby s ním pil tím, že po něm střílí. Inženýra od regulace podvede, kopáčům zaplatí nejnížší možnou cenu.

Román prozrazuje, že poměry, v jakých žili sezónní dělníci, byly otřesné. Lidé žili skoro na úrovni nevolníků, pánové s nimi zacházeli jako s majetkem a absolutně nerespektovali žádná jejich lidská práva. Bezzemci a nádeníci tvrdě pracovali a často neměli ani na jídlo.

---

⁸⁶ Tak se panstvo baví, s. 147.

⁸⁷ Tak se panstvo baví, s. 205.

Naopak s cikány⁸⁸ se pánové, aniž by si to sami přiznali, poměrně dobře pobaví, protože vlastně mají stejný styl zábavy, nepracují, jedí, pijí, vtipkují, baví se.

Společenská hierarchie

Struktura společnosti připomíná pyramidu, každý vzhlíží k tomu, kdo je o stupeň nad ním, touží pozvednout se na stejnou úroveň a vyběhne na tom, kdo je o stupeň pod ním.

Kastování probíhá u pánů hlavně podle velikosti majetků, hlavně počtu jiter půdy:

Milostivá paní: „*Hrabě v Pusztassau má krásný park, říkají o něm, že si to takový hrabě může dovolit...*“

Lekenczey: „*Podívejte se, milostivá paní, sousední zahrada, kde jsem postřehl jenom dvě tři osiřelé vertény, taky je samý prach, bůhsámví kdy ji zalévali naposledy; tam také říkají o vás, že vy si to můžete dovolit...*“⁸⁹

Vně systému jsou cikáni a Židé. Cikáni pánům také podmazávají, ale natolik strojeně, že obě strany cítí, že je to spíše jakási hra.

Zoltán

Je nerozhodný, rozpolcený mezi tím, co by měl dělat a co skutečně dělá. Do určité míry cítí svoji výjimečnost, je mezi ostatními vizionářem. Myslí, že by byl pro něj život jednodušší, kdyby byl on sám jednoduchý jako ostatní pánové. O panské společnosti si myslí své, ví, že jsou to lidé, kteří „pouze žijí a nemají ani ponětí o nějakém duševním životě“: „*Byla v něm jakási velká touha, aby uchopil a vysoko pozdvihl zástavu nových časů (...) jako by měl v tomto směru nějaké poslání – v hloubi duše se vždycky jeho pohled obracel k budoucnosti, a když tady uprostřed Nížiny uvažoval o pěstování květin, měl vnitřní pocit, že plní svou povinnost: že musí produkovat něco nového.*“⁹⁰

Krach svého hospodaření viděl jako lék, jako určité osvobození. Byl zvyklý řešit věci razantně a pokud se mu nedařilo, neměl chuť bojovat a rezignoval: „*Celý tenhle život nemá zbla ceny... K čemu je vůbec takový život? Bojovat? Ale proč?*“⁹¹

---

⁸⁸ Používám výraz „cikáni“, který se všeobecně používá jako souhrnné označení různých větví (skupin) národa, pocházejícího původně z Indie, jehož nejznámějšími představiteli jsou Romové a Sinti. Jsem si vědoma, že v dnešní době má slovo hanlivý příděch, ale vycházím z českého překladu a v historickém románu není možné jiného výrazu použít.

⁸⁹ Tak se panstvo baví, s. 35.

⁹⁰ Tak se panstvo baví, s. 211.

⁹¹ Tak se panstvo baví, s. 171.

Mravní úpadek výborně ilustruje radost společnosti i z toho, když někdo klesl na její úroveň. Rádi stáhli někoho dolů k sobě, to je ospravedlnilo, tehdy cítili správnost svého počínání. V případě Zolatána Szakhmáryho, kterého vždy obdivovali, cítili zadostiučinění, že se jim stal rovným a je jejich kumpánem.

Umělecké prostředky

U Móricze se opakují některé motivy, nesmírně důležitá je také atmosféra, která je těmito motivy umocňovaná. Velmi často používá slovo *prach* (*por*), který je všudypřítomný a je to prach zahalující nekonečnou pustu, symbolizující zaostalost a špínu či navozující atmosféru horka a sucha. *Motivy přírody* jsou zde použity i pro odlehčení tragického vývoje a jako intermezzo, ale zároveň i proto, aby ukázaly sepětí lidí z pusty s přírodou. *Zvířata* získávají symbolický význam: na jedné straně polapený jeřáb a na druhé straně Zoltán, tančící jako zraněný jeřáb, když zapálí svůj dům a střelí se do srdce. Pes se chová tak, jak je to pro zvíře přirozené, ale opilý pán se dokáže chovat často hůř než zvíře. Narážím tím na scénu, kdy pes pokouše pána a pán na oplátku pokouše psa. Csulihovo umírající prasata mají ukázat jeho dobrou stránku, starost hospodáře o svá zvířata. Zároveň však vychází najevo, že k nim má lepší vztah než ke své rodině. Mají také ukázat úpadek jeho hospodaření a špatné podmínky pro hospodaření vůbec, když bylo období neúrody obilí vystřídáno prasečím morem. Dalším uměleckým prostředkem jsou *anekdoty* a *pastýřské písně*. Je překvapivé, jak se pánové, pyšníci se svými panskými tradicemi, uchylují během zábavy ke zpěvu pastýřských písní, jako by sami tušili, že tyto písně jsou oproti jejich přetvářce reálné, ukazují skutečné city a skutečný život. V románu Tak se panstvo baví se Zoltán prostřednictvím písní loučí se životem, zúčtovává, vyzpívává se ze všeho, co ho trápí. *Anekdoty* naopak vyplňují momenty prázdnoty, kdy si pánové nemají co říct a vytvářejí tak kulisu smíchu a zábavy, aniž by tu pointa hrála nějakou roli.

Shrnutí

Již samo slovo *muri*⁹² v názvu románu má mnoho významů a odstínů, od pozitivních až po pejorativní, stejně jako v samotném románu je zachyceno mnoho přístupů a lze na něj také z více úhlů nahlížet. Některé interpretace vyzdvihují příběh cizince, který přichází do městečka a před jehož očima se rozehrají události a přirovnávají dílo

---

⁹² Uri muri znamená v doslovném překladu panská zábava. Slovo *muri* pak hovorově: legrace, švanda; expresivně: psina; slangově: mejdan; pejorativně: bengál, randál, kravál.

k Gogolově Revizorovi, jiní zase upozorňují na zobrazení úpadku džentry na pozadí jedné velké zábavy a nekonečné pitky, nebo na tragédii typicky rozpolceného hrdiny, který v něčem předběhl svou dobu. Velmi vyzdvihována je atmosféra, která vytváří silný kontrast mezi idylickou, nekonečnou, klidnou pustou, kde se zastavil čas, a novou dobou, která přináší osobní tragédii pro Zoltána. Pusta zde symbolizuje zaostalost, klid, sepětí člověka s přírodou, harmonii či dávné zvyky.

5.3. Forró mezők – Žhnoucí pole

Název románu překládám do češtiny jako Žhoucí pole, kniha do češtiny ale přeložena není. Román vycházel v roce 1928 v Pesti Napló, v knižní podobě vyšel v roce 1929. Dílo je napsáno podle schématu a pravidel detektivního románu. Móricz se podle Pétera Nagye⁹³ k tomuto žánru přiklonil jak z osobních důvodů, tak z důvodů uměleckých, když se detektivní žánr stal velmi módním a Móricz chtěl dokázat, že ani tato forma mu není cizí. V jeho rukou však detektivní román získává novou formu, samotný příběh ustupuje do pozadí a dokonce se rozdělí na dvě linie – v jedné pátrá hlavní slúžný po prstenu, v druhé je vyšetřována samotná vražda, která je hybnou událostí celého románu. Na pozadí detektivního příběhu se však Móricz opět zaměřuje na popis života v Nízině, na strukturu společnosti, především na zobrazení džentry a jejich ekonomického a morálního úpadku, zobrazuje zadlužená panství s typickým řešením problémů, jímž je sebevražda, ke které zde dojde dokonce dvakrát. Ta je zde poměrně varovným aktem, pánové cítí svůj osud, všichni jsou zadlužení, ze vznešených rodin, všichni mohou skončit stejně: „*Dnes lidé myslí na sebevraždu jako by to nic nebylo. Nejnehodnější způsob, jak se vyhnout odpovědnosti.*“⁹⁴

Typická móriczovská atmosféra Nížiny, horka, sucha, prachu prostupuje celým románem, setkáváme se s podobnou atmosférou jako v díle Tak se panstvo baví. Na ose čtyř románů s džentry tematikou, kterým se ve své práci věnuji, ho však řadím k Příbuzným, jak z důvodu doby, o které pojednává (rok 1929, začínající hospodářská krize, meziválečné období), tak pro způsob, jakým popisuje systém a fungování společnosti, práci městských župních úředníků či policie. Atmosféru posiluje autor - stejně jako v díle Tak se panstvo - hojným používáním slov *prach*, *horko*, které použil i v názvu románu (*forró*=horký, horoucí, vřelý, vroucí, žhavý, žhnoucí). Motiv prachu stejně jako výraz žhnoucí, horoucí, horký, je v románu použit v mnoha významech, což souvisí s tím, že výrazy nemají jen narativní a popisnou funkci, ale i funkci rétorickou: použitím přídavného jména *žhnoucí* v názvu jeho funkce zesiluje. Podrobnému rozboru

---

⁹³ NAGY, Péter. *Móricz Zsigmond*. Budapest: Művelt nép könyvkiadó, 1953, s. 211.

⁹⁴ MÓRICZ, Zsigmond. *Forró mezők*. [online]. [cit. 2007-09-06]. Dostupné z: <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/magyar/moricz/forromez/>, s. 149. Dále jen: Forró mezők.

a funkci různých výrazů a tropů se věnuje Krisztián Benyovszky ve studii Móricz Zsigmond: Forró mezők.⁹⁵

Pro ilustraci těchto jevů uvádím několik ukázek:

*„Bylo úmorné horko. Neochladilo se ani za soumraku. Nikde ani závan větru...”*⁹⁶

*„Těžký vzduch Nížiny, vzduch páchnoucí po spáleném vepřovém sádle vřel kolem nich a v nich. Nejen v místnosti, i v duši. Jak by mohl člověk logicky uvažovat v tomhle letním suchu, v tomhle úmorném parnu, které zahalí celé město jako včelín sirný plyn, jako nějaké chromově žluté ovzduší, napadne ho divokou dýkou kyanu. Líný, tupý, zpocený zírá člověk před sebe, i nejdůležitější věci ztrácí důležitost, a kvůli tomu se všechno najednou obrátí v tragedii anebo sama nejsvětější tragédie je sežehnuta v prostou nudu. Všechno se tu rozpadne na prach, v tomto písečném oceánu víří v povětří skalní útesy, pod mikroskopem jsou jako strašlivé a neforemné příšery, i když je to prach, jen prach...”*⁹⁷

Není to atmosféra nudy, jako spíš beznaděje či nějakého blížícího se nebezpečí, katastrofy nebo zločinu, horko jako by často mělo či mohlo omlouvat to, jak se lidé chovají. V polovině vyšetřování jsou pánové unaveni horkem, ve vedru jim ochabuje mysl, organizmus funguje automaticky, horko vybízí k nicnedělání.

Móricz popisuje panskou společnost, která sedává v hotelu Hungaria u stolu „pro štamgasty“. Přivádí na scénu místní honoraci, bavící se džentriky, kteří jsou pro ostatní nedostupnou společností ověncenou jakousi gloriolou – jako by přístup Móricze k nim byl dvojjaký. Na jednu stranu je odsuzuje za to, že nic nedělají, nudí se, popíjejí, mají dluhy, ale na druhou stranu je nazývá nedostupnou společností, což může svědčit o jakémsi vzhlížení k jejich životnímu stylu. Např.: Laciho přítelkyně byla z pohledu slůžného neodolatelná „...neboť příslušníci starých rodů si nadevšecko cení chvilkového rozptýlení. Jejich džentrickou honbu za radostmi života nemůže nic překazit...”⁹⁸ Mezi

---

⁹⁵ BENYOVSZKY, Krisztián. Forró trópusok (Móricz Zsigmond: Forró mezők). *Literatura*, 2004/1, s. 51–56.

⁹⁶ Forró mezők, s. 1.

⁹⁷ Forró mezők, s. 90.

⁹⁸ Forró mezők, s. 103.

štangasty patří například hlavní policejní kapitán, jenž se pro své vysoké postavení stává pro ostatní bohem: „*Hlavní kapitán je bůh. Bůh otec, bůh Mad'arů.*“⁹⁹ Byl neobyčejně populární, i když v jeho žertech bylo cosi urážlivého a povýšeneckého. Dále sem patří mladíci Pišta Baltazár (stoliční úředník), Laji Ring (inženýr asistent z elektrárny) či starý poslanec Ábris. Schází se zde venkovští velkostatkáři, mladí stoliční úředníci a slůžní, poslanci a penzionovaný podžupan.

Stručný děj – kriminální zápletky

Zatímco u ostatních románů je děj upozaděn a je spíše jednoduchý, zde se komplikuje. Samotná zápletky je poměrně záhadná. Na začátku zazní výstřel, padnou dva muži. Jeden zemře, druhý je zraněn. Prvním je Laci Avary, šlechtic z panského dvora v Opoře, zraněným je Pišta Baltazár, nápadník Avaryho manželky Vilmy. K události dojde na Avaryho verandě, za přítomnosti jeho manželky, která právě večeřela s Pištou, když se Avary vrátil z města a zastihl je spolu. Zazní výstřel, Pištu zasáhne střela, která ho jen zraní, běží do zahrady, kde nachází mrtvého Avaryho. Setkáváme se tu s první záhadou: jeden výstřel zasáhl dvě osoby. Začíná pátrání po vrahovi. Probíhají dvě souběžná vyšetřování, neví se, zda šlo o sebevraždu, nehodu, či vraždu. Jedno vyšetřování vede detektiv sloužící pod hlavním kapitánem, který chce události zmanipulovat a ukázat, že Avary spáchal sebevraždu. Kapitán je ve vysokém postavení, ze své úřední moci manipuluje lidmi, nejenže sám falšuje, pozměňuje a ničí důkazy ale přiměje k tomu i primáře v nemocnici, který ošetřuje Pištu, či detektiva, který tzv. sebevraždu vyšetřuje. Někteří, například primář v nemocnici mu jdou na ruku z vděčnosti, jiní z podřízenosti. Detektiv ničí stopy, primář v nemocnici zapíše falešnou lékařskou zprávu, řidič auta pod nátlakem vypovídá tak, jak kapitán chce...

Další vyšetřující, hlavní slůžný a notář chtějí objasnit skutečný stav věcí a najít viníka, jsou však policejním kapitánem klamáni a vedeni po falešné stopě, což netuší. Ironií je, že pachatelem se nakonec ukáže být sám vrchní kapitán policie. Podezřelý je samozřejmě i Pišta či lovec ze dvorce. Ten hlavně proto, že v zahradě je nalezena mužská stopa a je nejjednodušší ji přiřadit jemu. Vilma, manželka zemřelého Avaryho, je také možnou podezřelou, kapitán by ji rád získal za milenku. Předloží jí situaci proto tak, že nejdříve pohrozí zatčením a pak navrhne možnost záchrany, aby před ní vypadal jako hrdina a její zachránce, jemuž je vydána na milost a nemilost. Očekává vděčnost,

---

⁹⁹ Forró mezők, s. 13.

její lásku, počítá s tím, že Vilma bude s tímto řešením souhlasit. Věc se však komplikuje pojistnou smlouvou, díky které může být po Avaryho smrti vyplacena životní pojistka i v případě jeho sebevraždy, ale až od dvou let po uzavření této smlouvy – zbývají 3 měsíce. Jedná se o vysokou částku, Avary byl již ohromně zadlužený a za 20 000 dolarů z pojistky by Vilma osvobodila panství od všech dluhů. Kapitánovi tedy jeho skutek nevyšel na více frontách. Nejenže Vilmu nezískal, ale ještě ji připravil o peníze z pojistky. Jediné, co se mu podařilo, je to, že ho nikdo nepodezírá. Nabízí nápravu či řešení, navrhuje nové vyšetřování, exhumaci, aby se ukázal jako šlechetný člověk, ví však předem, že by Vilma exhumaci odmítla. Vilma lituje mrtvého manžela, zpytuje svědomí a cítí vinu kvůli svému chování – kolovala o ní legenda, že byla milenkou mnoha mužů, ženou, po které všichni toužili – uvědomuje si, co v manželovi ztratila, že je zadlužená, bez budoucnosti. Vidí reálně svoji situaci, svoje chování rozmazlené paničky.

Román má i další linii příběhu, kdy sledujeme historii zeleného prstenu, po kterém pátrá hlavní slúžný. Je obecně známo, že Laci Avary měl mnoho milenek. Prsten je opředen legendou, že jde o turecký šperk, nazývali ho křížáckým prstenem, přinesl ho ze Svaté země jistý Avaryho předek a Avary zpola žertem obnovil legendu, kdy prsten ustavičně darovával dalším a dalším ženám, které ho po určitou dobu nosily. Pokud právě žádnou milenkou neměl, prsten byl u jeho dlouholeté přítelkyně v úschově. Jedem ukrytým v prstenu se Vilma na konci románu otráví.

Děj místy ustupuje zobrazování společenských poměrů, odhaluje tajemství a propletené vztahy panstva, popisuje úřednickou hierarchii na malém městě a manipulaci vyšetřování. Tím, že vyšetřování probíhá po celém kraji a na mnoha místech, nahlížíme do mnoha prostředí, od nejchudších poměrů až po panské zámky.

Společnost

Rozvrstvenost společnosti je zmiňována velmi explicitně: „*Tři společenské vrstvy se nachýlily nad stopou čtvrté*“¹⁰⁰ Životní styl džentry je typický: „*Žili tak, jako by měli 5000 jiter bez dluhů*“¹⁰¹. Panství byla tak zadlužena, že nezbýval než konkurz či pronájem. Pánové stojí v ostrém kontrastu k rolníkům: „*V župě je 400 tisícjitrových*

---

¹⁰⁰ Notář, rychtář, detektiv se naklání nad sádrovým odlitkem podezřelého. Forró mezök, s. 118.

¹⁰¹ Forró mezök, s. 78.

*statkářů proti 400 000 živitelů rodin, kteří nemají ani jitro země, mají jen dvě pracující ruce...*¹⁰² Vztah Laciho Avaryho k rolníkům byl poměrně dobrý, dával jim petrolej, obnošené šatstvo, postaral se o beznohého veterána, po revoluci vyhlásil, že čeledi při každé výplatě přidá na dítě dávku žita, rolníci litovali jeho smrti. Jako hospodář však nebyl hrdinou schopným přežít, nepodnikal, pouze čekal na svůj krach. Po jeho smrti se ukazuje obrovská zadluženost panského dvorce, kdy životní pojistka byla jediným řešením dluhů. Představitelé džentry už ztratili veškeré iluze a poměrně reálně viděli svou situaci. Jako by už zlomili hůl sami nad sebou, ale přesto stále pociťovali obavu z budoucnosti, cítili, že nová doba přinese změnu: *„Takoví jsme my, není možno říct, kolik je v každém případě šlechtnosti a nešlechtnosti, vznešenosti či podlosti. Jedno je ale jisté, nejsme životaschopní. Kdo nás napraví? A kdo vykoupí naše děti (...) Jisté je jedno: Maďaři se změní, jen když se změní duch doby (...) odpor a úsilí jednotlivců jsou neúčinné (...) Ale kdo a co naučí naše děti pracovat.“*¹⁰³

Honosná panství živořila, naproti tomu pozemky a dvorce patřily většinou židovským nájemcům, kteří si žili mnohdy ještě luxusněji, než příslušníci džentry. Židovští nájemci všechny peníze investovali do hospodářství, patřila jim větší polovina župy, ale je zmiňován i případ zkrachovalého židovského obchodníka, který neuspěl a utekl do Ameriky. Maďaři vidí Židy jako cizorodý prvek: *„V tom vidím tragédii Maďarů, nedokážeme se spřátelit s takovým živlem, jako internacionální moudrý národ velkého stylu, který nás strčil do kapsy...“*¹⁰⁴ Přímé projevy antisemitismu se však v románu nevyskytují.

Vesnice jsou při vši bídě zobrazovány i jako neobyčejně milé a veselé, přímo usměvavé, zvláště když kvetou akáty, *„by se sláva akátových květů mohla vyrovnat slávě kvetoucích japonských třešní“*¹⁰⁵, přitom se podle autora jedná o nejchudobnější a nejzaostalejší kraj v celém státě.

Shrnutí

Ve stylu posledních vět románu: *„Život šel dál. Dál zabíjel lidi.“*¹⁰⁶ Móricz sice odsuzuje a kritizuje džentry za to, že nebyla aktivní, nepustila se do podnikání po

---

¹⁰² Forró mezők, s. 114.

¹⁰³ Forró mezők, s. 113.

¹⁰⁴ Forró mezők, s. 111.

¹⁰⁵ Forró mezők, s. 104.

¹⁰⁶ Forró mezők, s. 151.

novém způsobu, ale nevidí je jako viníky situace, do které se dostala, ale částečně jako oběti. Na vině je spíš doba či život jako takový nebo duch společnosti. Jejich rozhazovačnost a zpanštělost jsou u nich historicky podmíněny, nejsou vnímány jako chyba jednotlivce nebo skupiny a jsou i zachycovány s určitým obdivem. U pánů Móricz popisuje slavnou historii rodů, úspěchy slavnějších předků, se kterými a s jejichž potomky nelze nesympatizovat. Někteří pánové jsou většinou v určitých ohledech pokrokoví, podporují rolníky finančně, materiálně, ale prostě se nepouštějí do podnikání novým způsobem. Podle Móricze to ale vlastně nemají v krvi, na rozdíl od Židů, kteří jsou v těchto nových podmínkách úspěšní. Autor vidí mezi mentalitou Maďarů a Židů propastné rozdíly. Se Židy lze sympatizovat pro jejich podnikatelskou úspěšnost, se šlechtici či džentryky zase pro jejich historickou tradici. Kriminální příběh je rámcem pro zobrazení meziválečné džentry, jak vypovídají slova vyšetřujícího hlavního slůžného o tom, že svým pátráním ve skutečnosti nesleduje vysvětlení neřešitelného výstřelu, ale odhaluje agónii celé společenské vrstvy: „*Jediný výstřel vyplaší z křoví celé hejno ptáků.*“¹⁰⁷ Dle Pétera Nagye tento román ukazuje, že Móricz už ztratil iluze v životaschopnost džentry, naději však neukazují ani další společenské třídy, jako měšťanstvo či rolníci.

---

¹⁰⁷ Forró mezők, s. 111.

5.4. Rokonok – Příbuzní

*„Mad'arsko je bahništěm příbuzenstev a podvodů.
Je to takový zvláštní močál: kdo do něho zabředne,
ten se buď aklimatizuje, anebo zahyne.“¹⁰⁸*

Miklós Györffy nazývá Příbuzné „nesmrtelným románem maďarského nepotismu.“¹⁰⁹ Příbuzenské vztahy a jejich ničivý dopad na hlavního hrdinu jsou bezesporu hlavním tématem románu. Příbuzní jsou Móriczovým vrcholným dílem po stránce umělecké i po stránce kritické. Byli dokonce dříve považováni za jeho životní dílo, pak byl ale důraz přesunut na román *Az Isten háta mögött* (Zapadákovi, v češtině vyšlo jako *Pan Bovary*).¹¹⁰ Román Příbuzní nejprve vycházel na pokračování v deníku *Pesti Napló*, knižně byl vydán v roce 1932.

Móricz zobrazuje poslední fázi úpadku džentry, rozkrývá celý systém úředníků zakotvených ve státní a župní správě, příbuzných, kteří si jdou na ruku a pod zástěrkou veřejného hospodaření se starají o to, aby si opatřili finance sami pro sebe. Jsou dokonce tak bezostyšní, že to přiznávají a jako „tajná společnost“, jak zde džentry Móricz nazývá, mají dokonce i heslo: M Ž¹¹¹ = můj žlab, které se používá v narážce na městské hospodaření.

Stručný děj

Pišta Kopjáss byl na valné schůzi městského zastupitelstva zvolen právním radou. Je mu okolo čtyřiceti let, z několika zmínek vyplývá, že byl v zajetí v Rusku, a nyní dostává svou příležitost. Na novém postu vystřídal Makróczyho, jenž byl součástí mafie ovládající městské úřady, těžící z příbuzenských a přátelských svazků: „*Starý Makróczy, náměstek právního rady, celý rok svémocně dirigoval celé město, kumpán vrchního župana na všech lovech, nejlepší bráška měšťanostův, nejvlivnější muž ve*

---

¹⁰⁸ MÓRICZ, Zsigmond. *Příbuzní, Motýlek*. Přel. R. O. Rakušan. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p., 1956, s. 201. Dále jen: Příbuzní.

¹⁰⁹ GYÖRFFY, Miklós. Móricz Zsigmond dzsentri-regényei mai szemmel. In *Magyar elbeszélő szólamok*. Pozsony: Kalligram, 2004, s. 44–67.

¹¹⁰ TARJÁNYI, Eszter. A dzsentri exhumálása. In *Kölcsey füzetek III., Polgárosodás és irodalom. A Természet és Társadalombarát Fejlődés Közalapítvány Kölcsey Intézete* (místo ani rok vydání neuvedeny), s. 176.

¹¹¹ MŽ = Město Žarátnok, v maďarštině Zs. V. = Zsarátnok városa

*městě, rozený malý král...*¹¹² Přestože Pišta tušil, že hospodaření jeho předchůdce nebylo v pořádku, nemohl z počátku v úřadě přijít na stopy žádného podvodu, protože stopy sahaly až do nejvyšších míst a byly integrální součástí celého systému. Pišta po svém zvolení cítí hluboký pocit zadostiučinění a důležitosti a věří, že byl zvolen proto, že budoucnost patří mladším, že je nutno vyměnit starou garnituru, musí přijít nový svět, nový duch a ráznější tempo. Bydlí s rodinou v malém bytě, jeho manželka je pragmatická hospodyně, milující žena, ovládá domácnost i rodinné finance a drží rodinu poměrně zkrátka, protože manžel dosud mnoho nevydělával: „*Díky Linině neslýchaně zatvrzelému, moudrému, ustavičnému kontrolování se Pišta mohl od svého návratu z ruského zajetí, kdy dostal zpátky svoje úřednické místo u města, uchránit toho, aby se nikdy nezapletl do ničeho co by bylo na něho upoutalo pozornost těch, kdož byli u moci...*“¹¹³ Před povýšením byl kulturním radou, což bylo klidné místo bez velkých možností a perspektiv, zabýval se hlavně školstvím, viděl na vlastní oči problémy negramotnosti a nezaměstnanosti. Sám měl pochopení pro chudý lid, zastával se jeho zájmů, i po svém zvolení brojí proti obrovským majetkům soustředěným v rukou pár vyvolených: „*...takovíhle darební násilníci nahrabali panečku tenhle veliký pozemkový majetek za turecké okupace (...) byli to samí Makróczyové, kdo si za tři sta let naloupili ten hrozitánský veliký katastr.*“¹¹⁴ Pišta, aniž si to uvědomuje, se dostává do soukolí moci. Začne stýkat s pány na radnici, získává výhody, postavení a sláva mu stoupnou do hlavy, začne mít kvůli tomu spory s manželkou. Stává se rozpolcenou osobností. Na jednu stranu táhne s pány za jeden provaz, na druhou stranu chce bránit korupci a nečestným praktikám, o nichž ví a které chce odhalit. Je však natolik naivní a nezkušený, že neprohlédne intriky, takže se pánům podaří udělat viníka z něho. Pištu napadnou, poníží ho, vyhostí ze společenství a dovedou k sebevraždě. Střelí se, ale není jisté, jestli skutečně zemře. Závěr románu zůstává bez jednoznačného zakončení.

Okamžikem, který u Pišty nastartuje změny a rozehraje v něm vlastnosti, kterých si snad doposavad ani nebyl vědom, je jeho povýšení, které mu také dodá pocit důležitosti či samolibosti. V tomto opojení před probuzením do prvního dne v novém úřadě vzpomíná, jak ho před sedmi lety okouzila Magdalena Boronkayová rozená Szentkálnayová, manželčina sestřenice z vysokých kruhů. Manželka Lina nahlíží na

---

¹¹² Příbuzní, s. 10.

¹¹³ Příbuzní, s. 15.

¹¹⁴ Příbuzní, s. 16.

Pištovo povýšení pragmaticky, ví, do jaké společnosti oba patří a přičí se jí vstupovat do jiných sfér. Je skromná, náhlý manželův postup ji doslova děsí, uvažuje, jak se s novými požadavky, které na ně manželova pozice klade, vypořádají. Bojí se, jestli bude schopná udržet s manželem krok, dostane-li se vysoko. Je jí líto krásného a klidného života, uvědomuje si, že ačkoli měla doposud problémy vyjít s penězi, cítila ve svém životě jistotu, chovala se podle svých morálních zásad, svému životu rozuměla. Pištovy nároky začnou stoupat, jeho plat bohužel ne, ale on nedokáže uvažovat realisticky, byt i ulice, kde bydlí, se mu náhle zoškliví. Nejprve uvažuje o koupi malého domečku se zahradou, pak kupuje na radu svých nadřízených obrovskou vilu, ale jeho plat se nezvyšuje. Přestože ve snu už počítá desetitisíce, v realitě mu manželka odpočítává stále stejné kapesné.

Tajná organizace

Móricz v tomto románu nazývá džentry „organizací“, „společností“, „tajným společenstvím“ a dokonce i „mafii“¹¹⁵. Oni také těmto názvům dostojí, jak pro pokrytecké chování tak především proto, jak se jim podaří dohnat společnými silami hlavního hrdinu za přátelského poplácávání po ramenou k sebevraždě. A když se Pišta střelí, hned pokrytecky přemítají, jaký budou mít z jeho (nepovedené) sebevraždy užitek. Navenek se tedy nechovají nepřátelsky, jsou velmi „otevření“, rádi dají dobrou radu, oslovují se strýčkou a kamaráde, zvou se navzájem na večírky, rozdávají bankovní půjčky, jako by rozdávali ze svého, dokonce po Pištově sebevraždě okamžitě posílají peníze vdově, respektive manželce, aby všem ukázali, jak jsou humánní. Začátek třicátých let 20. století je doba, kdy už džentry přišla o své statky. Možnost, jak si udržet stejný nabubřelý a okázalý životní styl, je jediná: chovat se nečestně, vypočítavě a zároveň si zajistit místo ve správném úřadě. Úředník má obrovskou moc a je vlastně pánem, ale ne ze svého panského titulu, nýbrž z titulu úřadu, který zastává. Může manipulovat lidmi či veřejnými zakázkami, rozhodovat o rozvoji celého města. Má sice malý plat, jeho výdaje se však jaksi platí samy. Systém úplatků a konexí funguje jen tehdy, když si jdou na ruku všichni zúčastnění, když všichni berou stejnou měrou či podle přesně dané hierarchie. Jakmile tento řád někdo poruší, začne se více obohacovat, nebo jiným způsobem organizaci ohrožuje, je nahrazen někým, kdo řád akceptuje a nechává se formovat. Jak příznačný je tady výrok měšťanosty, když hlavní hrdina Pišta nastupuje první den do nového úřadu: „nové koště dobře mete.“ A také: „*Vždyť s tímhle*

---

¹¹⁵ Příbuzní, s. 112.

chlapcem nebudou žádné nesnáze, ten je stejný jako ti ostatní.“¹¹⁶ Pravidla organizace jsou nepsaná: práce se neřeší na úřadech ale na večírcích, radnice funguje jen proto, aby se mohli její zaměstnanci obohacovat, všichni pánové jsou členy nějaké správní rady nebo dozorčí komise, zahraniční půjčky směřují jen na investice nejlepší pro městské úředníky. Všichni se musí oslovovat strýčku, švagře, kamaráde, na lukrativní pozice jsou dosazováni pouze příbuzní. Tím systém dosahuje naprosté dokonalosti.

Smích

Smích je pojítkem, společnou vlastností této společnosti: „*mlčeli a smáli se. Dlouho se smáli, jen tak mezi sebou, líbezně.*“¹¹⁷ Tomuto fenoménu se věnuje György Tverdota¹¹⁸ a zdůrazňuje, že opomenutí faktoru smíchu může vést k nepochopení díla. Podle jeho názoru Móriczovo nelítostné zúčtování s džentry, kritika zkorumpované společnosti 20.–30. let a popis společenské situace maďarského venkova dnešního čtenáře nudí. Zdůrazňuje tedy pro kontrast smích, který je v díle použit jako umělecký prostředek. Podle něj je to prvek, kterým chce Móricz demonstrovat uměleckou důvěryhodnost. V románu se téměř nevyskytují humorné situace, tón je spíše chmurný či tragický, pokud je něco k smíchu, je to spíše chování hrdinů. Smích se zde, stejně jako v životě, objevuje v situacích, kdy je člověk buď šťastný, veselý nebo když je v rozpacích nebo někoho považuje za směšného. Tverdota dochází na základě statistiky výskytu smíchu k závěru, že cílem této četnosti je dráždit a iritovat vnímavost čtenáře. Přitom zdůrazňuje, že výraz iritovat používá záměrně, protože kdyby analyzoval dílo komické či satirické, nevěnoval by smíchu až tak velkou pozornost, považoval by ho za přirozenou součást díla takového charakteru. Smích je obecně nakažlivý, že se člověk baví a směje s románovým hrdinou, je běžné. Pro toto dílo je ale příznačné, že chuť smát se s hrdinou se na čtenáře nepřenáší, naopak: smích vytváří jakýsi pocit odcizení a někdy vyvolává v čtenáři až antipatie. Proto je chování hrdinů tak iritující. Např. v díle *Tak se panstvo baví* se také setkáváme s mnoha situacemi, kdy se pánové smějí, smích zde ale není zlovolný ani iritující, smějí se například anekdotě vyprávěné v němčině, které nerozumí, či zábavným historkám, vymýšlejí různé kousky jak někoho napálit, ty jsou již ale někdy na hranici dobrého vkusu např. projímadlo v kořalce, kterým pohostí Csuli cikánky a souseda, nebo jak se zbaví kopáčů z Csugaru tím, že jim namluví, že hoří obec Csugar. Kdo má smysl pro humor, je vysoce ceněn. Jde sice místy o zvláštní

---

¹¹⁶ Příbuzní, s. 39.

¹¹⁷ Příbuzní, s. 38.

¹¹⁸ TVERDOTA, György. Nevető rokonok. *Irodalomtörténet*, 2005/2, s. 123–130.

zábavu, kdy se pánové baví na cizí účet, ale smích zde rozhodně nepůsobí krutě či tak mrazivě jako v románu Příbuzní.

Členové organizace

Kardics je generální ředitel spořitelny, který se výhodně oženil a z agenta z obilím se mohl dostat až na tento post. Všichni se s ním chtějí přátelit a neustále sledují, koho počtí přízní. Pištu po zvolení obeznámí s jejich příbuzenstvím, a Pišta zjistí, že jsou švagři. Příbuzenství je zde základem jakýchkoliv pracovních či společenských styků. Pokud příbuzenské vztahy mezi dvěma lidmi nejsou, vždy se nějak vytvoří. Podle Kardicse je rodová soudržnost maďarským mravem.

Makróczyho byl takzvaně „odstaven od žlabu“ v souvislosti s heslem organizace MŽ. Když je Pišta zvolen na jeho místo, cítí nad ním triumf, protože se mu ani v šedesáti dvou letech nepodařilo dosáhnout toho, aby se stal vrchním právním radou, zatímco Pišta se mnohem mladší jím už stal. Dlouho si neuvědomuje, že Makróczy mohl lépe tahat za nitky jako tajemník, neměl tak velkou zodpovědnost a funkce nebyla tolik exponovaná, byl to strategický tah, a nikoli neúspěch Makróczyho.

Martiny je vůdcem opozice a drobných pachtýřů. Je však v opozici pouze dokud se mu to vyplatí. Toto zjištění je pro Pištu rozčarováním, stejně jako fakt, že Martiny se také shání po příbuzenských vazbách ve městě.

Měšťanosta neboli starosta města je hlavou celé organizace, kmotrem celé mafie. Ve funkci je již 38 let, což svědčí o tom, že se dovedl včas o sebe postarat. Chová se k ostatním velmi blahosklonně, nechává se oslovovat strýčku. Pištu stále mentoruje a dlouho se chová jako přítel, nakonec je to právě on, kdo Pištu zavrhne, odsoudí, poníží a zničí. Jako zkušený politik ví, že je čas od času třeba udělat změny, třeba jen naoko, jak prozrazuje i reorganizace právního oddělení: *„Kdo seděl u pravého stolu, toho posadíme ke stolu vlevo, kdo seděl vpravo, toho dáme k prostřednímu stolu.“*¹¹⁹ Podobně dosazení Pišty do funkce byla změna jen naoko, kdy kvůli hrozícímu skandálu bylo nutno odstranit Makróczyho a starosta potřeboval veřejnosti ukázat, že umí sjednat ve věcech nápravu. Vždy má připraveného obětního beránka. Pištovým nápadům se

---

¹¹⁹ Příbuzní, s. 36.

nejdříve vysměje, aby je pak mohl přijmout za vlastní a sám prosadit jako své nápady. Pišta toto sice později prohlédl, přesto mu starosta svým způsobem imponoval.

Magdalena Boronkayová je bohatá sestřenice Pištovy manželky Liny. Obě rodiny se však společensky nestýkají. Boronkayovi se pohybují ve vysokých společenských sférách, v okolí vrchního župana, Kopjássovi naproti tomu v „solidním a chudém občanském přítmí“, nemají tedy ani možnost se setkat. Pro Pištu Magdalena představuje úspěch, postup vpřed, luxus, tajemno či „nebezpečný přelud“, je to ve skutečnosti odměřená, namyšlená dáma z vyšší společnosti.

Pišta a Lina

Pišta, stejně jako Zoltán v románu Tak se panstvo baví, je nerozhodný, rozpolcený hrdina, který ví, co by bylo správné, ale není schopen odolat řadě pokušení. Jeho obrovská naivita a víra, že mu projdou věci, které odsuzuje u jiných - protože on je přece dělá pro dobro města - jeho nezkušenost a neschopnost pohybovat se mezi ostatními „hráči“ ho předurčují k neúspěchu. Také je zamilován do jiné ženy, i když jen platonicky. Na rozdíl od Zoltána, který byl ve své společnosti první, Pišta se do ní teprve dostává a podvědomě cítí, že do ní nepatří. Svůj úřad vnímá jako velikou příležitost, s obrovským entuziasmem se pustí do práce, ale od počátku se projevuje ustrašeně, nerozhodně, rozpolceně. Jeho program „aby se vlk nažral a koza zůstala celá“ svědčí o tom, že se chce hlavně všem zalíbit, chce změny, ale neprosazuje je, protože se nedokáže a ani nechce ostatním postavit, aby se nezelibil strýčkovi starostovi. Na jedné straně je zásadový, ale na druhou stranu neodolá možnosti, jak přijít k penězům. Chce mít peníze, postavení, privilegia a přitom se cítí špatně, když by měl mít lepší zacházení než ostatní (např. cestou ve vlaku za ministrem do Budapešti má rezervováno kupé a má výčitky svědomí, že ostatní cestující se vestoje mačkají v uličce). Pere se v něm čestný člověk s džentrykem. Jak píše profesor Rákos v doslovu k českému překladu, „Pišta Kopjáss je rozpolcený; jsou vlastně dva Kopjássové. Ten jeden je čistý jako člověk i jako úředník. Je spolehlivým otcem své rodiny, nemá jiné ctižádosti než pracovní, má ještě sny a iluze o svém povolání, je prodchnut živým sociálním cítěním (...) ale hlásí se v něm i druhý Kopjáss, který je tisícerými pouty svázán se svým džentryovským prostředím, pouty sotva znatelnými, a přece nezpřetrhatelnými.“¹²⁰

---

¹²⁰ Doslov Petra Rákose k českému překladu románu Příbuzní. MÓRICZ, Zsigmond. *Příbuzní, Motýlek*. Přel. R.O. Rakušan. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n.p., 1956, s. 449-450.

Pišťova rozpolcenost se promítá do všech oblastí jeho života. Vyhovuje mu rozum, hospodárnost jeho ženy, přesto obdivuje rozhazovačnou Magdalenu. Má přísné zásady ohledně úplatků, ale přesto bere provize. Ví, že se nemá pouštět do žádných obchodů se svým nespolehlivým strýcem, ale přesto ho vidina možného podílu zcela zaslepí. Neumí nikomu odporovat, a tak se nechá se vmanévrovat do koupě vily, kterou si nemůže dovolit a která je postavena z ukradených peněz a materiálu. Ví, že mezi pány nepatří, dokonce se jejich společnosti bojí, v některých momentech i správně vytuší, co se na něj chystá: „*Pišť se v té chvíli cítil jako zvěř, která se dosud potuluje v polích, zatímco se už někde na ni chystá zbraň. Tenhle život je jako džungle. Žije v ní zvěř a ta se, kde jen může, snaží navzájem rozsápat a sežrat.*“¹²¹ Móricz často lidskou společnost přirovnává ke zvířecí: „*Pišť cítil, že má kolem sebe samé dravce, a on bláhovec si myslel, že sám bude vlk nad všechny vlky.*“¹²² Na Pišťovi autor ukazuje, že kariéra a čest se vylučují. Podvody jsou již tak samozřejmou součástí systému, že nebyly zřejmé ani nově příchozímu. Dokud byl Pišť vně systému, věděl, že všechno, co se děje na radnici, je nečisté a od začátku se také podvody snažil odhalit. Jakmile je pohlcen systémem, stále po podvodech pátrá a teprve zpětně si uvědomuje, že už je dávno jejich součástí. Jeho nerozhodnost na tom také participovala. Paradoxem je, že viděl podvody pouze zvenku, odkud by je ale zase nemohl odhalit tak jako zevnitř. Jeho postava je loutkovitá, nechce se sice podvolit, ale zároveň sebou nechává manipulovat. Má sice ideály a reformní ideje, ale není schopen je prosadit, jak kvůli vlastní nerozhodnosti či zbabělosti, tak proti soukolí stávajícího mocenského aparátu.

Lina, Pišťova manželka, je milující žena, dokonalá hospodyně. Je realistická, věcně funguje, nenechá se oslnit Pišťovým postupem, ale chová se spíš jako matka než manželka (proto jejich vztah není zcela v pořádku). Žena je upjatá, stále počítá peníze, nikdy se neuvolní. Ze začátku má radost z mužova úspěchu, ale jeho rychle popanštělé chování vnímá jako varovné signály, upozorňuje ho, aby si nehrál na to, čím není, aby si svým idealizováním nepokazil pozici, na kterou se dostal. Věděla, že nejde o normální kariérní postup, ale že musí nahrávat něčím zájmům. Její odmítání změn symbolizuje i to, že ani nechce nové šaty, když má jít na večírek, který byl pro ni zkouškou sil a nikoli zábava. Přece jen si ale panské chování vybíjí na služebné, mladé dívce z vesnice. Jako by nebyla ve skutečnosti se svým životem spokojená.

---

¹²¹ Příbuzní, s. 132.

¹²² Příbuzní, s. 291.

Chudí příbuzní

Příbuzní hlavního hrdiny s Pištovým postupem okamžitě vycítili, že i oni mohou postoupit. Sami mají o jeho funkci a chování s ní související jisté představy a do těch ho manipulují. Pro Pištu je to začarovaný kruh, vadí mu korupční chování na radnici, protežování příbuzných, ale začíná se chovat stejně: jeho vlastní příbuzní to po něm také požadují a on je nemůže odmítnout, aby ho nepomluvili. Příbuzní přepokládají, že Pištovo nové postavení znamená také nové peníze, které ve skutečnosti nemá. Když vzdálená teta žádá obnošené šatstvo, Lina jí musí poslat své lepší šaty, žádné obnošené věnovat nemůže, protože další šaty nemá a podle jejích slov by ji teta pomluvila, že jí poslala staré hadry. Zatímco Pišta má silné sociální cítění a chce příbuzným vyhovět, Lina se k nim staví poměrně odmítavě.

Do reality fungování příbuzenských vztahů uvádí Pištu lékařovo konstatování: *„Příbuzní jsou snesitelní všichni, jenomže se na člověka strašně lepí. Poněvadž prosím, příbuzný je nikoliv ten, komu se vede dobře, nýbrž ten, komu se vede zle. Pokud jde o příbuzného bohatého, jsem příbuzný já. Příbuzenství se počítá jenom směrem dolů.“*¹²³ Existuje i jakési příbuzenství zájmové, tedy příbuzenství na základě shodných názorů a zájmů: *„Tady v Maďarsku je to dostatečný podklad pro příbuzenství za předpokladu, že jsou názory a zájmy shodné.“*¹²⁴

Jeden z příbuzných, Pištův strýc Ludvík, nemá ani peníze na oblečení, přesto vlastní statek a mluví se o něm jako o urozeném pánovi. Druhý strýc, Bertík, je prohnaný vesnický fiskál, k výdělku se snaží dostat jen podvodem, pracovat za žádnou cenu nechce. Je velmi zběhlý v podvodných praktikách, ví, jak získat městské zakázky a pro sebe zaměstnání u města, kde nebude muset pracovat. Sestra Adélka, učitelka, která je v těžké finanční situaci a má problémy s manželem, bratr, který mu píše, že je tak chudý, že uvažuje o tom, že zabije celou svou rodinu, protože ji nemůže uživit, ti všichni chtějí Pištovu pomoc. Na jednu stranu ho šlechtí, že jim všem pomoci chce, na druhou stranu posílá sestře tajně malé částky a má při tom pocit, že se nějak vykoupil a cítí se velice blahosklonně. Protekci a pomoc po něm chtějí spolužáci, sousedi, známí. Všem je jasné, jak to na úřadech chodí.

---

¹²³ Příbuzní, s. 209–210.

¹²⁴ Příbuzní, s. 201.

Hospodářská a politická situace

Autor se k situaci nastupující hospodářské krize vyjadřuje velice kriticky. Krize se dotýká všech. V jejím důsledku je v Maďarsku 30 000 nezaměstnaných dělníků a nikdo jim nedokáže dát práci, nemají půdu ani domácí zvířata. Platy úředníků byly několikrát sníženy. Statkáři jsou zadluženi, nad vodou je udržují jen nařízení na ochranu hospodářů. Statky ale není možno vydražit. Dříve byli prý dlužníky jen hráči karet či opilci, nyní, kdy vzrůstá cena peněz a klesá cena produktů, se hospodáři zadlužují, aby dali do pořádku statky zničené po revolucích. Nastává inflace, byla zavedena nová měna a dluhy se zvyšují. Dlužníci sice mohou požádat o konkurz sami na sebe, ale tomu se chce věřitel vyhnout a raději poskytuje další půjčky, jen aby dlužník neohlásil úpadek. Výdaje na konkurzy totiž často přesahují hodnotu samotného majetku. Statky často skupují židovští obchodníci a podnikatelé. Dluhy a zanedbaná hospodářství někteří statkáři řeší tím, že se stávají poslanci, aby vyřešili svou materiální a společenskou situaci. Pro náhlý pokles cen zemědělských plodin upadli do bída i drobní pachtýři, město mělo příjem jedině z nich, na vlastní obrovské statky doplácelo. Pachtýři přestali posílat děti do škol, prudce stoupla cena spotřebního zboží, například bot. Autor dále popisuje situaci v parlamentu, k čemuž mu slouží Pištova návštěva Budapešti, kde se má setkat s ministrem. Na jednání do sněmovny dochází jen 17 poslanců z 244, což ilustruje politickou situaci. Z opozice také není téměř nikdo přítomen, ta existuje v parlamentu takzvaně jen pro formu. Poslanci dostávají svou funkci jako prémii za zásluhy o společnost, za služby vládě. Důležitá je spolehlivost vůči vládnoucímu kurzu, nikoli kvalifikace. Příbuzenský vztah je nejjistějším poznávacím znamením. A čím méně kdo rozumí politice, tím je prý spolehlivější.

Shrnutí – odsouzení džentry

Pánové tráví své dny v kasinu nicneděláním, kasina jsou jejich poslední útočiště. Mohou prý zde zůstat pány, aniž by vydali jediný halíř. Existují dokonce instituce, které jim pomáhají, dostávají od nich poukazy do lázní a je velmi příznačné, jak Móricz popisuje jejich chování: „*Není-li na sekt, sedí u sklenice sodovky a dovedou se bavit tak, jako kdysi dávno.*“¹²⁵ Pištovi, respektive autorovi, se tyto lidé vysedávající v kasinu již naprosto hnusí: „*(...) hodný, silný, zdravý muž a celý svůj život nedělá nic jiného, než že se baví (...) všude je nějaký mezník, u něhož mohou stanout jenom ti vyvolení (...) okolo nich vlekou své jho celé legie lidí, lidé pracují a robotují a oni, tlustí a veselí,*

---

¹²⁵ Příbuzní, s. 114.

žvatlají, tlachají, klevetí.“¹²⁶ Finanční úpadek kazí i morálku lidí. Móricz vystavěl přehlídku těch nejhorších špatných vlastností, jako jsou přetvářka, prohnanost, patolízalství, vypočítavost, bezohlednost, sobectví, povýšenost, úlisnost, krutost atd. Pozitivní vlastnosti se objeví jen občas, ale jsou vzápětí přebity jednou ze špatných, výše uvedených. Autor si klade otázku, kdy konečně nastane obrat v životě národa. Naznačuje, že řešením situace je likvidace, vymizení džentry pro ozdravení společnosti, rozhýbání volné soutěže a volného trhu, zlikvidování feudálních vazeb a způsobu života, jehož jsou členové džentry nositeli.

5.5. Shrnutí rozborů

Romány **Příbuzní** a **Tak se panstvo baví** jsou více beletristické, díla **Až do bílého rána** a **Žhnoucí pole** jsou naopak zpracovány více jako sociologické či sociografické studie. Podobnou problematiku z díla **Až do bílého rána** Móricz rozpracovává v románu **Tak se panstvo baví**, obdobně je tomu i v případě **Žhnoucích polí** a **Příbuzných**. První dílo je vždy teoretičtější a sociografičtější, druhé pak obdobné téma beletristicky zpracovává. Dá se zde dobře vypořádat vývoj tématu. Na začátku převládala sociografická povaha, dále je téma zpracováno více romanopisecky a původní témata jsou zmiňována pouze v odkazech (např. problematika antisemitismu je hlavním tématem v románu **Až do bílého rána**, v dalších dílech je přítomna pouze ve zmínkách).

---

¹²⁶ **Příbuzní**, s. 111.

6. Závěr

Z uvedených rozborů vyplývá, že Móricz postupuje od mapování džentry přes kritiku až k jejímu absolutnímu odmítnutí a zavržení. V díle **Tak se panstvo baví** sice panský styl života v ironickém duchu odsuzuje, ale pouze jakoby monitoruje situaci, před očima nám rozehraje panskou veselici a sám nekomentuje, nezasahuje do děje. Až ke konci románu, v dialogu Zoltána a židovského advokáta v Kasinu, vyslovuje autor advokátovými ústy kritiku současné hospodářské a společenské situace, odhaluje příčiny vedoucí k zániku zemanské šlechty a také naznačuje možnosti jakési záchrany. Ty však Zoltán okamžitě neguje, možná z nedostatku odvahy ke změnám, ale spíš proto, že už je pro něj příliš pozdě. Autorovo stanovisko se zasazuje za pokrok, poukazuje konstruktivně na potřebné změny. Páni jsou zde ještě zobrazeni spíš jako neškodní hlupáci, kteří škodí hlavně sami sobě, člověk se může ještě zasmát jejich hloupostí, zaostalostí, opilostí. Zoltána k sebevraždě nepřivedla okolní společnost, hloupá a provokativní poznámka se stala jen jakýmsi bezprostředním impulzem, byl již k činu rozhodnut. Sice jde o tragédii Zoltána Szachmáryho, ale vychází najevo, že bez tragédie se se změnami vypořádávají ostatní, když prosazují stanovisko zcela ilustrující typické vlastnosti džentry: nic neřešit, budeme se chovat stále stejně, jako by se nic nedělo, situace se nějak vyřeší sama, což naprosto ilustruje typické vlastnosti džentry. V románu **Příbuzní** už Móricz dospěl k tomu, že pány přirovnává ke zvířatům, je jimi zcela znechucen. Lidé jsou tady již velmi nebezpeční, agresivní, škodí celé společnosti. Oproti románu **Tak se panstvo baví**, jsou všichni střizliví, uhlazení a usměvaví, přesto však Pištu vědomě dotlačí k sebevraždě. Stávají se nepřímo vrahy hlavního hrdiny. Do kritiky džentry zakomponovává Móricz kritiku celé společnosti, která se postupně radikalizuje. V rámci celé jeho tvorby díla s tematikou džentry od románu *Kerek Ferkó* až po **Příbuzné** tvoří určitý větší celek. Nejdříve měl o džentry iluze, pak nastalo vystřízlivění a nakonec odhalení. V románu **Příbuzní** není ani stopa po pochopení, nostalgii či odpuštění panské třídy, autor jednoznačně džentry odsuzuje. Příbuzní, přestože tam slovo džentry nikdy nepadne, jsou opravdovým románem o džentry.¹²⁷ Móricz sociograficky, realisticky, kriticky, expresivně až naturalisticky zobrazuje společnost, v níž žije, v podstatě v reálném čase, a tím se aktuálně vyjadřuje ke všem

---

¹²⁷ TARJÁNYI, Eszter. A dzsentryi exhumálása. In *Kölcsey füzetek III., Polgárosodás és irodalom. A Természet és Társadalombarát Fejlődés Közalapítvány Kölcsey Intézete*, (místo ani rok vydání neuvedeny), s. 179.

problémům. Román Příbuzní sérii uzavírá jak po linii chronologické, tak umělecké i kritické. Jestliže Móriczova kritika podle slov profesora Rákose obsahovala z počátku ještě trochu iluzí o převychovatelnosti těchto panských vrstev, především džentry, jejíž slavné historické tradice jako by autorovi bránily zlomit hůl nad její přítomností, v pozdějších románech stále zjevněji burcuje proti vládnoucí třídě.¹²⁸ Tak se panstvo baví ukazuje neplodnost džentry pro budoucnost národa, Žhnoucí pole, která stavím do stejné linie s Příbuznými, představují poslední fázi úpadku a podle profesora Rákose předjímají dokonce fašismus.

Hrdiny románů jsou všichni typičtí představitelé džentry: zchudlí šlechtici (rezignovaní jako Zoltán Szakhmáry v románu Tak se panstvo baví či Laci Avary v románu Žhnoucí pole), venkovští zemané (v románu Tak se panstvo baví spíše jako nabubřelí sedláci a nevzdělanci), úředníci (Pišta Kopjáss a jeho nebezpeční protihráči v románu Příbuzní), doktor či správce panství (v románu Až do bílého rána). Móricz se svým tragickým hrdinou určitým způsobem sympatizuje, je to většinou pokrokově myslící jednotlivec žijící podle historických tradic, který nemá ke změnám dostatek odvahy či chuti, uvědomuje si svou neřešitelnou situaci, není zcela bez morálky a pro řešení své situace volí sebevraždu. Ta je nejen řešením situace ale zároveň prostředkem zachování si cti.

Na džentry bylo dlouho nahlíženo v duchu pejorativních stereotypů. Nebyla však odsuzována jednoznačně, což zřejmě souvisí s tím, že pojem bylo těžké vymezit, proto se také stále méně používal. Diskuze vedené o džentry se vyznačovaly předpojatostí, pojem byl často spojován s antisemitskou otázkou a s vývojem maďarského liberalismu. Byla zobrazována jako upadající, mravně zkažená, bez budoucnosti. Místo možné asimilace se postavila do pozice moci, čímž se stala přitažlivou, udávala tón módě, hrála důležitou roli. Jiné společenské vrstvy se chtěly povznést na její úroveň. Spisovatelé jako Margit Kaffková nebo Gyula Krúdy s džentry sympatizovali, téma jim bylo blízké, měli podobné dětství, osud, i je pojily osobní přátelské vazby, popisovali, jak se předkové bujaře veselili s prázdnou kapsou. Zmar džentry u nich nevycházel z vlastností jednotlivce, ale byl odrazem historických příčin. Na druhé straně byla džentry často zobrazována jako nepřítel pokroku a nepoukazovalo se na to, že řád, kterému sloužila, ji vlastně rozdrtil a zničil. Na počátku století bylo zřejmé, že se stala obětí

---

¹²⁸ Petr Rákos v doslovu k českému překladu románu Příbuzní, s. 445.

feudalismu. Této problematice nejednoznačnosti přístupu k džentry a problematičnosti vymezení pojmu jako takového se věnuje Eszter Tarjányi ve své studii. Dle mého názoru nechce říci, že by dříve zavrhaná džentry nyní měla být za každou cenu postavena na piedestal. Cílem její práce je, aby v pozadí posuzování džentry stála vědomá volba, ne stereotypy. Džentry má být podle ní pohřbena, aby mohla být exhumována. Názory na zmar džentry se liší a zcela jistě neexistuje žádná objektivní pravda. Každý, kdo ji zobrazoval, viděl situaci ze svého úhlu pohledu, sám měl své názory podmíněné vlastními zkušenostmi, vlastními kořeny. Nelze se beze zbytku přiklonit ani k jednomu z nich. Jedná se o souhrn všech zmiňovaných příčin. Proč dokázala džentry přežít i zánik vlastní třídy? Podle Tarjányi je pravděpodobné, že se o to přičinila literatura. Téma bylo vděčné i pro divadlo, divákům se prý vždy líbí pozorovat lehkovážné hrdiny jak prohýří velké peníze. Mnoho Móriczových děl bylo zdramatizováno a později zfilmováno. Sám psal také scénáře. Režisér Miklós Jancsó natočil o Móriczovi dokument, jeho naturalistické, zolovské vidění života maďarského rolnictva ovlivnilo prý Jancsóovy názory na vztah jednotlivce a společnosti. Román Příbuzní byl znovu zfilmován v roce 2006 oskarovým režisérem Istvánem Szabóem, což dle mého názoru svědčí o jeho aktuálnosti. Jedna ze studií o Móriczovi začíná větou „Móricz dnes není v módě...“.¹²⁹ Možná ne, ale určitě jsou vysoce aktuální témata, která zobrazoval, především korupce ve státní správě, nečinnost politiků, rasismus či antisemitismus, postavení žen či diskriminace.

---

¹²⁹ GYÖRFFY, Miklós. Móricz Zsigmond dzsentry-regényei mai szemmel. In *Magyar elbeszélő szólamok*. Pozsony: Kalligram, 2004, s. 44–67.

7. English résumé

In my dissertation I focus on the novels of Zsigmond Móricz that depict a certain social phenomenon known as the *gentry*. I concentrate on how Zsigmond Móricz portrays the gentry and the members of that class, the heroes of his novels, in the period of crisis of the Dual Monarchy and in the years between the two world wars. I was interested in discovering the view the author takes of the historical context and the reasons for the demise of this social class and associated phenomena, and his view of the gentry's potential for transformation. To obtain an understanding of the topic and the question I am looking at, I first focus on explaining the concept of the gentry and then go on to outline the historical and social context of the period under analysis and the literary context in which Móricz's novels on the gentry emerged. The central part of the study comprises analyses of four of his novels: *Kivildágos kivraddig* (*Until the Morning Light*), *Úri muri* (*The Pleasures of the Gentry*), *Forró mezők* (*Incandescent Fields*) and *Rokonok* (*Relatives*). All four novels were written in the interwar years (1924-1932), the period on which I have chosen to focus in my dissertation. The novels I examine are ones that Hungarian literary history describes as social novels or novels about the gentry, or in other words, novels that concentrate on and portray a certain social class or group. Móricz's works very clearly start out as being descriptive in their view of the gentry, but they evolve towards a critical outlook and ultimately disapprove and condemn the gentry. In *The Pleasures of the Gentry*, he is more of an observer of their lifestyle. In *Relatives* we find him making analogies between members of the gentry and animals, expressing his sense of disgust at them, and finally repudiating them definitively. Móricz's novels dealing with the gentry form a kind of arch across the entire body of his literary work, from *Kerek Ferkó* through to *Relatives*. His initial view of the gentry could be described as a kind of illusion, after which he acquired a more sober view, finally exposing and debunking that illusion of them. In *Relatives* there is not a trace of understanding, nostalgia, or forgiveness displayed towards the gentry class. I also look at the issue of the conceptual definition of the gentry as such, which is the subject of discussion in contemporary literary history, and in some studies it is possible to identify an effort to revive and clarify this literary phenomenon.

8. Použitá literatura

- ARISTOTELES. *Poetika*. Přel. František Groh. Praha: Nakladatelství a vydavatelství GRYP, 1993.
- *A magyar nyelv értelmező szótára*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1959.
- *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1995.
- BENYOVSZKY, Krisztián. Forró trópusok (Móricz Zsigmond: Forró mezők). *Literatura*, 2004/1, s. 51–56.
- CSÉVE, Anna. *Móricz Zsigmond*. Budapest: Elektra Kiadóház, 2005.
- CZINE, Mihály. *Móricz Zsigmond*. Budapest: Gondolat kiadó, 1968.
- CZINE, Mihály. *Móricz Zsigmond útja a forradalmakig*. Budapest: Magvető könyvkiadó, 1960.
- GYÖRFFY, Miklós. Móricz Zsigmond dzsentrí-regényei mai szemmel. In *Magyar elbeszélő szövegek*. Pozsony: Kalligram, 2004, s. 44–67.
- HRADSKÝ, Ladislav. Maďarsko - Český velký slovník, Magyar - Czech nagyszótár. Budapest: Akadémiai kiadó, 1989.
- KÁRPÁTI, Aurél. Móricz Zsigmond: Forró mezők. *Nyugat Irodalmi figyelő*. 1930, 4. Athenaeum könyvtár [online]. [cit. 2007-06-06]. Dostupné z: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00484/14986.htm>
- KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*. Praha : SPN- Pedagogické nakladatelství, 2002.
- KONTLER, László. *Dějiny Maďarska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001.
- LENDVAI, Paul. *Tisíc let maďarského národa*. Přel. Milan Navrátil. Praha: Academia, 2002.
- *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1972.
- *Magyar értelmező kéziszótár* (második, átdolgozott kiadás). Budapest: Akadémiai kiadó, 2003.
- *Magyar Nagylexikon*. Budapest: Magyar Nagylexikon Rt., 1998.
- MEZEY, László Miklós. *Móricz Zsigmond Úri muri*. Budapest: Akkord kiadó Kft., 1998.

- MÓRICZ, Zsigmond. *Regényei és elbeszélései 4 (Kivilágos kiveradtig, Pillangó, Kamaszok, Úri muri, Az ágytakaró, Forró mezők)*. Budapest : Magyar Helikon, 1963.
- MÓRICZ, Zsigmond. *Kivilágos kiveradtig*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979.
- MÓRICZ, Zsigmond. *Forró mezők*. [online]. [cit. 2007-09-06]. Dostupné z: <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/magyar/moricz/forromez/>.
- MÓRICZ, Zsigmond. *Horúce polia*. Přel. Antonín Plevka. Bratislava: Smena, 1961.
- MÓRICZ, Zsigmond. *Tak se panstvo baví*. Přel. Arno Kraus. Praha: Odeon, 1973.
- MÓRICZ, Zsigmond. *Úri muri*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.
- MÓRICZ, Zsigmond. *Rokonok*. [online]. [cit. 2007-09-06]. Dostupné z: <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/magyar/moricz/rokonok/>.
- MÓRICZ, Zsigmond. *Příbuzní, Motýlek*. Přel. R.O. Rakušan. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění,n.p.,1956.
- NAGY, Péter. *Móricz Zsigmond*. Budapest: Művelt nép könyvkiadó, 1953.
- NEMESKÜRTY, István. *Diák, írj magyar éneket (2. kiadása, 2. kötet)*. Budapest: Gondolat, 1985.
- PAVERA, Libor; VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc, 2002.
- PRAŽÁK, Richard. *Stručná historie států – Maďarsko*. Praha: Nakladatelství Libri, 2005.
- PRAŽÁK, Richard et al. *Dějiny Maďarska*. Brno: Masarykova Universita v Brně, 1993.
- SCHÖPLIN, Aladár. *Kivilágos kiveradtig: Móricz Zsigmond új regénye. Nyugat - Irodalmi figyelő*, 1926, 4. Athenaeum könyvtár. [online]. [cit. 2007-06-06]. Dostupné z: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00389/12023.htm>.
- *Slovník spisovatelů Maďarsko*. Praha: Odeon, 1971.
- SZERB, Antal. *Magyar irodalom történet*. Magvető (místo ani rok vydání neuvedeny).

- TARJÁNYI, Eszter. A dzscentri exhumálása. In *Kölcsey füzetek III., Polgárosodás és irodalom. A Természet és Társadalombarát Fejlődés*. Közalapítvány Kölcsey Intézete, (místo ani rok vydání neuvedeny), s. 140–186.
- TARJÁNYI, Eszter. A dzscentri exhumálása. *Valóság*, 2006, 6. [online]. [cit. 2007-06-06]. Dostupné z: <http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=79&lap=1>.
- TVERDOTA, György. Nevető rokonok. *Irodalomtörténet*, 2005/2, s. 123–130.